ΑΥΡΑ ΞΕΠΑΠΑΔΑΚΟΥ

«ΧΑΡΙΚΛΕΙΑ ΝΤΑΡΚΛΕ: ΤΟ ΓΑΛΛΙΚΟ ΤΗΣ ΝΤΕΜΠΟΥΤΟ»[1]

Ο σημερινός ερευνητής της καλλιτεχνικής και εν γένει κοινωνικής ζωής του 19ου αιώνα δεν αποκλείεται, περιπλανώμενος ανάμεσα στα αθηναϊκά φύλλα του τέλους της δεκαετίας του 1880, να σκοντάψει πάνω στην «ελληνίδα αοιδό Δαρκλέ». Η μεγάλη δυσκολία γι' αυτόν είναι να συνειδητοποιήσει ότι δεν πρόκειται απλώς για μία από τις πολλές ελληνικής καταγωγής πρωταγωνίστριες του μελοδράματος που έκαναν ένα σύντομο πέρασμα από τη σκηνή, αλλά για μία πραγματική ντίβα διεθνούς φήμης που μεσουράνησε στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα στα μεγαλύτερα λυρικά θέατρα του κόσμου, εκείνη που ο Puccini επέλεξε για να ερμηνεύσει για πρώτη φορά την Tosca και ο Catalani για να ενσαρκώσει τη Wally του. Η Χαρίκλεια Νταρκλέ είναι ίσως η πιο ξεχωριστή, αλλά δεν είναι η μόνη, ανάμεσα σε τόσες άλλες ελληνίδες λυρικές τραγουδίστριες και συνθέτριες που σταδιοδρόμησαν στο πεδίο της ευρωπαϊκής όπερας εκείνον τον καιρό. Ονόματα όπως Madame R. d'Estrella[2], Όλγα Μιχαήλοβιτς[3], Μαρία Σαμία ή Δε Μορέλ[4], Λουκία Βαλτατζή[5], Mario Foscarina[6] δεν σημαίνουν τίποτα σήμερα, κρύβουν ωστόσο τις δικές τους άγνωστες ή ξεχα-

[1] Το κείμενο εκφωνήθηκε με τη μορφή προφορικής εισήγησης στην ημερίδα *Η Γαλλική Μουσική και η Ελλάδα*, Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών, Αθήνα, 24 Φεβρουαρίου, 2006. Η παρουσίασή μου δεν θα ήταν η ίδια χωρίς την ανεκτίμητη συμβολή του ερευνητή και μουσικού συλλέκτη κ. Στάθη Αρφάνη, ο οποίος αφ' ενός με εφοδίασε με σπάνιο φωτογραφικό και ηχητικό υλικό από το αρχείο του, και αφ' ετέρου με βοήθησε να ελέγξω την παραστασιογραφία που παρατίθεται στο παράρτημα της παρούσας μελέτης, και τον εικαστικό Μιχάλη Γιαννουρή που ανέλαβε για άλλη μία φορά το αισθητικό της μέρος. Ευχαριστώ και τους δύο ολόψυχα.

[2] Αναφορές για τη Madame d'Estrella στις εφημερίδες *Εφημερίς*, 10-9-1887, σ. 3: «Ἐσχάτως διέτριψεν ἐν Ἰασίῳ ἡ ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Madame d'Estrella Ἑλληνὶς καλλιτέχνις, ἔδωκε δ' αὐτόθι καὶ συναυλίαν ὑπερβαλλόντως ἐπαινουμένην. Ἐκ Ρουμανίας ἀνεχώρησεν ἐν Ρωσίαν, ἐκεῖθεν δὲ θὰ κατέλθῃ εἰς Ἑλλάδα. Η Madame ἐκτὸς τῆς ἑλληνικῆς γράφει καὶ ὁμιλεῖ εὐχερέστατα τὴν γαλλικήν, τὴν γερμανικήν, τὴν ἀγγλικήν, τὴν ἰταλικὴν καὶ τὴν ρουμανικήν.» και *Νέα Ἐφημερίς*, 10-9-1887, σ. 3, η οποία αναδημοσιεύει από τους *Συλλόγους* του Ιασίου ότι η Ελληνίδα τραγουδίστρια με το ψευδώνυμο Madame R. d'Estrella θριάμβευσε σε συναυλία στο Ιάσιο.

[3] Για την Όλγα Μιχαήλοβιτς βλ. εφημερίδες: *Ἐφημερίς*, 23-6-1886, σ. 1: Θρίαμβος της εικοσιπενταετούς εκ Σύρου Όλγας Μιχαήλοβιτς στο Βερολίνο και *Νέα Ἐφημερίς*, 21-10-1887, σ. 3: Ήρθε στην Ελλάδα η διάσημη τραγουδίστρια από την Οδησσό, ελληνίδα Όλγα Μιχαήλοβιτς.

[4] Δημοσιεύματα για τη Μαρία Σαμία ή Δε Μορέλ: *Νέα Ἐφημερίς*, 12-3-1888, σ. 3: Η ελληνίδα αοιδός Μαρία Σαμία εξ Οδησσού, υπό το ψευδώνυμο De Maurel θριάμβευσε στην Ιταλία, καθώς και το άρθρο «Ἑλληνὶς ὑψίφωνος», *Νέα Ἐφημερίς*, 8-9-1888, σ. 3: «Εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀφίκετο καὶ θὰ μετάσχῃ τοῦ ἐκεῖ μελοδραματικοῦ θιάσου τοῦ κ. Λαβρούνα ἑλληνὶς πρώτη ὑψίφωνος κρυπτομένη ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Μαρία Δὲ Μορέλ, περὶ ἧς μετ' ἐγκωμίων ἔγραψαν πρὸ τινὸς τὰ ἐγκριτότερα τῶν ἰταλικῶν φύλλων, ἐνθουσιασμὸν δὲ ἤγειρεν ἐσχάτως ἐν Ὀδησσῷ ὅπου διέτριψεν. Αἱ ἐφημερίδες δὲν ἀναφέρουσι περὶ τοῦ ἀληθοῦς ὀνόματος τῆς νέας ταύτης ἑλληνίδος καλλιτέχνιδος, λέγουσι μόνον ὅτι εἶνε μαθήτρια τοῦ ὀνομαστοῦ ἰταλοῦ μουσικοδιδασκάλου Ρογκόνη καὶ ὅτι κατὰ τὴν πρώτην ἐν Ἰταλίᾳ ἐμφάνισίν της ἤρατο θριάμβους».

[5] Η μόνη πληροφορία που έχω εντοπίσει έως τώρα για την αγνώστων λοιπών στοιχείων Λουκία Βαλτατζή προέρχεται από τη *Νέα Ἐφημερίδα*, 21-7-1887, σ. 4-5, η οποία αναφέρει ότι η αοιδός Λουκία Βαλτατζή θριάμβευσε σε συναυλία στη Ρωσία.

[6] Πάλι στη *Νέα Ἐφημερίδα*, 20-10-1887 σ. 3, δημοσιεύεται η είδηση ότι διαπρέπει εν Παρισίοις η ελληνίδα

σμένες ιστορίες που περιμένουν τη σύγχρονη μουσικολογική και θεατρολογική έρευνα να τις επανανακαλύψει.

Ο ελληνικός τύπος ανακαλύπτει τη Χαρίκλεια Νταρκλέ δύο περίπου έτη μετά από το ντεμπούτο της στο Παρίσι. Η πρώτη σχετική πληροφορία που ανασύρθηκε από την παρούσα έρευνα ήταν ότι μία ελληνορουμάνα τραγουδίστρια το καλοκαίρι του 1889 έχει ξεσηκώσει το κοινό της Πετρούπολης «διὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν καλλικέλαδον φωνὴν αὐτῆς. Ἡ ἑλληνὶς αὕτη ἐγεννήθη ἐν Ρουμανίᾳ, ἐκ γονέων Ἑλλήνων, εἶναι δὲ θυγάτηρ τοῦ ἐν Ρουμανίᾳ ὁμογενοῦς κ. Χαρικλῆ. Πρὸ ἐτῶν συνεζεύχθη μετὰ τοῦ ρουμάνου λοχαγοῦ Χαρτουράρη [...]».[7]

Το ερώτημα λοιπόν που τίθεται είναι κατά πόσον η Χαρίκλεια είναι Ελληνίδα. Σήμερα δεν θεωρείται καθόλου και οι Ρουμάνοι διεκδικούν την απόλυτη πατρότητα. Οι ελάχιστες βιογραφικές της πληροφορίες στις βασικές πηγές και εγχειρίδια την αποκαλούν Romanian soprano. Τότε όμως; «[...] παντοῦ παρουσιάζεται ὡς ἑλληνίς, ὁμιλοῦσα καὶ γράφουσα κάλλιστα τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν».[8] Ἡ αλλού: «Εἰς ὀλίγους μόνον εἶνε γνωστὸν ὅτι ἡ τοῦ Grand Opéra τῶν Παρισίων περίφημος ἀοιδός, ἡ γνωστὴ ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Darclée εἶνε Ἑλληνίς, καὶ μάλιστα Ἑλληνὶς pur sang [δηλαδή εξ αίματος]».[9] Η εμμονή των ελληνικών πηγών στο ελληνικό της καταγωγής της Νταρκλέ φαντάζει στη σημερινή ελληνική πραγματικότητα που τείνει να διαγράψει ένα σύνολο Ελλήνων και Ελληνίδων που διέπρεψαν στο εξωτερικό, τουλάχιστον ειρωνικό. Σε σύγχρονες ιστοσελίδες η Χαρίκλεια Νταρκλέ έχει φανατικούς θαυμαστές από όλον τον κόσμο και εδώ στην Ελλάδα είναι εντελώς άγνωστη...[10]

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ – ΓΕΝΝΗΣΗ – ΓΑΜΟΣ

Η Χαρίκλεια Νταρκλέ έρχεται στον κόσμο ως Χαρίκλεια Χαρικλέους στις 10 Ιουνίου 1860, στη ρουμανική πόλη Βράιλα.[11] Πατέρας της, όπως προαναφέρθηκε, «ὁ ἐν Ρουμανίᾳ ἀποκατεστημένος ὁμογενής, κ. Ἰωάννης [αλλού και Ἴων[12] –το πιθανότερο] Χαρικλῆς, πλουσιώτατος κτηματίας καὶ ἐκ τῶν τὰ πρῶτα φερόντων».[13] Η μητέρα

συνθέτρια με το ψευδώνυμο Mario Foscarina.

[7] «Ἑλληνὶς καλλιτέχνις», *Καιροί,* 18-7-1889, σ. 3.

[8] Ὅ. π.

[9] «Ἐπιστολαὶ ἐκ Πετρουπόλεως. Ἡ Ἑλληνὶς ἀοιδὸς Δαρκλέ. Ἡ Ἀδελίνα Πάττη τοῦ μέλλοντος», *Ἐφημερὶς,* 6-8-1889 σ. 1-2.

[10] Ενδεικτικές είναι οι κατ' επανάληψιν αναφορές στην Darclée στο φόρουμ του City University of New York, ιστοσελίδα: listserv.cuny.edu.

[11] Τα βιογραφικά στοιχεία που παρατίθενται προέρχονται κυρίως από το βιβλίο *Darclée*, που έγραψε ο γιος της Χαρίκλειας, Ion Hartulari-Darclée μαζί με τον George Sbîrcea, Musikverlag des Komponistenverbandes der RVR, 1962, καθώς και τα απομνημονεύματα του Andreas De Segurola: *Through my monocle,* Crest Publishing Co, Steubenville, Ohio 1911, ο οποίος ήταν φίλος της Darclée, εξ ου και οι συχνές αναφορές σε εκείνην. Το βιβλίο των G. Sbîrcea / I. Hartulari είναι πλούσιο σε πληροφορίες, αλλά –όπως συμβαίνει σχεδόν πάντα με τα παλαιότερα συγγράμματα– φτωχότατο ως προς την τεκμηρίωση. Πρόκειται για μία βιογραφία –αφιέρωμα στην Darclée περισσότερο εγκωμιαστική και λιγότερο επιστημονική.

[12] Το πιθανότερο είναι το όνομα του Χαρικλή να είναι πράγματι Ίων, όπως άλλωστε και το όνομα του εγγονού του Ίωνα Χαρτουλάρη.

[13] «Ἐπιστολαὶ ἐκ Πετρουπόλεως. Ἡ Ἑλληνὶς ἀοιδὸς Δαρκλέ. Ἡ Ἀδελίνα Πάττη τοῦ μέλλοντος»,

της, επίσης Ελληνίδα, η Μαρία Χαρικλή, έλκει την καταγωγή της απευθείας από το γένος των Μαυροκορδάτων. Μαθήτρια ακόμη σε ένα ιδιωτικό βιεννέζικο οικοτροφείο, όπου τα κορίτσια των καλών οικογενειών μάθαιναν οικοκυρικά και καλούς τρόπους, μία δασκάλα επισημαίνει το ταλέντο της στο τραγούδι. Η δασκάλα αυτή πολύ σύντομα θα κερδίσει παγκόσμια φήμη ως η καλύτερη καθηγήτρια φωνητικής της εποχής της και το όνομά της, Mathilde Marchesi[14]. Ωστόσο, δεν δίνεται στη Marchesi η ευκαιρία να εκπαιδεύσει τη νεαρή Χαρίκλεια, γιατί η μαθήτριά της προορίζεται για έναν πλούσιο αστικό γάμο και δεν υπάρχει λόγος να ασχοληθεί με οτιδήποτε δεν σχετίζεται με την προοπτική αυτή. Μία βραδιά αρκεί για να αλλάξει για πάντα τη ζωή της Χαρίκλειας. Ο πατέρας της κάνει δώρο γενεθλίων στην κόρη του για τα δεκαέξι της χρόνια, ένα εισιτήριο για την *Traviata* στην Όπερα της Βιέννης με πρωταγωνίστρια την περίφημη Adelina Patti[15]. Από τη στιγμή εκείνη η Χαρίκλεια Χαρικλέους ορκίζεται να λάμψει μια μέρα κι εκείνη σαν την Patti στη σκηνή ενός θεάτρου όπερας. Και –η ειρωνεία της τύχης– την Patti ακριβώς επρόκειτο μια μέρα να επισκιάσει με την εκτυφλωτική της παρουσία.

«Ἀπροσδοκήτων συμφορῶν ἕνεκα», ο πατέρας της χάνει «κατὰ τὸν τελευταῖον ρωσσοτουρκικὸν πόλεμον, ἅπασα σχεδὸν τὴν περιουσίαν του, ἀνερχομένην εἰς δυὸ ἑκατομμύρια φράγκων»,[16] γεγονός που αναγκάζει την οικογένεια Χαρικλέους να μετακομίσει στο Βουκουρέστι, όπου υποχρεώνεται πλέον να ζει μια πιο μετρημένη ζωή. Ωστόσο δεν παύει να είναι μία από τις αριστοκρατικότερες οικογένειες της πόλης, με έντονη κοινωνική δράση και πάντα πρώτη στις κοσμικές εκδηλώσεις. Το 1877, σε ένα σουαρέ στο σπίτι των Χαρικλέους, ένας νέος όμορφος αξιωματικός ζητάει τη Χαρίκλεια σε χορό. Ερωτεύονται αμέσως, αλλά οι μεγαλοαστοί γονείς της απορρίπτουν τον δεσμό. Η Χαρίκλεια εναντιώνεται στη θέλησή τους, παντρεύεται τον Iorgu Hartulari –το όνομα δεν ακούγεται και τόσο ρουμάνικο, το πιο πιθανό είναι και ο Γεώργιος Χαρτουλάρης να είναι Έλλην εκ Ρουμανίας– και τον ακολουθεί στη Βράιλα όπου εκείνος υπηρετεί. Εκεί συνεχίζει τα μαθήματα τραγουδιού που είχε ήδη αρχίσει στο Βουκουρέστι[17] και κάνει τις πρώτες της εμφανίσεις ως τραγουδίστρια σε μικρές τοπικές συναυλίες. Ακολουθούν μερικά ακόμη ρεσιτάλ στο Ιάσιο το 1884.

Αυτό ακριβώς το διάστημα η Χαρίκλεια αποφασίζει να ασχοληθεί επαγγελματικά με το

Ἐφημερίς, 6-8-1889 σ. 1-2. Επίσης «Χαρίκλεια Δαρκλέ», *Τὸ Ἄστυ*, 21-1-1890, σ. 2.

[14] Για την Mathilde Marchesi βλ. Elisabeth Forbes: «Mathilde (de Castrone) Marchesi», λήμμα στο Stanley Sadie (ed): *The New Grove Dictionary of Opera*, vol. 3, Macmillan, London 1997, σ. 204 και John Rosselli: *Singers of Italian Opera, The history of a profession*, Cambridge University Press, 1992, σ. 109 & 193-194.

[15] Η Adelina Patti (1843-1919) υπήρξε μία από τις διασημότερες διεθνώς υψιφώνους του 19ου αιώνα, βλ. Hermann Klein: *The reign of Patti*, The Century Co, 1920, του ιδίου: «Adelina Patti. Queen of songs», στο *Great Women-Singers of My Time,* Books for libraries press, INC, Freeport, New York 1977, σ. 31-49, David Brinn: *Adelina Patti. A brief account of her life*, Brecon Beacons National Park Committee, S.l., 1988, John Frederick Cone / Thomas G. Kaufman / William R. Moran: *Adelina Patti Queen of Hearts,* Amadeus Press, Portland, Or., 1993. Το 1876 που την παρακολουθεί η Χαρίκλεια Χαρικλή στην Όπερα της Βιέννης βρίσκεται στο απόγειο της σταδιοδρομίας της.

[16] «Ἐπιστολαὶ ἐκ Πετρουπόλεως. Ἡ Ἑλληνὶς ἀοιδὸς Δαρκλέ. Ἡ Ἀδελίνα Πάττη τοῦ μέλλοντος», ό. π., σ. 2.

[17] Δασκάλα της Χαρίκλειας στο Βουκουρέστι ήταν η κυρία Le Kerré, η οποία παρέδιδε μαθήματα τραγουδιού σε κόρες καλών οικογενειών. Η ίδια υπήρξε τραγουδίστρια σε γαλλικούς θιάσους όπερας και είχε ζήσει για μεγάλο χρονικό διάστημα στο Παρίσι. Οι G. Sbîrcea και I. Hartulari (*Darclée* [...], ό. π., σ. 46-47), μας πληροφορούν ότι η καθηγήτρια αυτή ήταν εξαιρετικά επίμονη σε τεχνικά ζητήματα και ασκήσεις και

λυρικό τραγούδι και σχεδιάζει να σπουδάσει στη Γαλλία. Μία πληροφορία αναφέρει ότι ο λοχαγός Χαρτουλάρης «παρήτησε τὸ στρατιωτικὸν στάδιον, δορυφορῶν τὴν αἰθερίαν αὐτοῦ σύζυγον» στη Ρουμανία και στη συνέχεια στη Γαλλία.[18] Στην πραγματικότητα η Χαρίκλεια προσπαθεί να δραπετεύσει και από τη Ρουμανία, αλλά και από έναν τελματωμένο γάμο. Τελικά το ζευγάρι εγκαθίσταται στο Παρίσι τον Απρίλιο του 1886 και στις 7 Ιουλίου 1886 αποκτά έναν γιο, τον Ίωνα Χαρτουλάρη, ο οποίος εξελίσσεται στη συνέχεια σε έναν από τους σημαντικούς συνθέτες οπερέτας της Ρουμανίας.[19] Στο Παρίσι η Χαρίκλεια προσπαθεί να γίνει μαθήτρια του σπουδαίου βαρύτονου και δασκάλου τραγουδιού Jean-Baptiste Fauré,[20] ο οποίος όμως την παραπέμπει στην τάξη μονωδίας ενός καθηγητή με μεγάλο κύρος, του Edmond Duvernoy[21]. Ο Duvernoy την προετοιμάζει προορίζοντάς την για την Opéra Comique, τη σκηνή του πιο ελαφρού μουσικού θεάτρου. Η επιθυμία της μοίρας όμως είναι άλλη...

Η ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΟΝ GOUNOD

Ο σκηνοθέτης της Όπερας των Παρισίων Pierre Gailhard[22] επισκέπτεται μία μέρα το ωδείο όπου σπουδάζει η Χαρίκλεια, αναζητώντας μία κατάλληλη σοπράνο για να τραγουδήσει στην πανηγυρική διακοσιοστή παράσταση της όπερας *Ρωμαίος και Ιουλιέττα* του Gounod. Δεν ικανοποιείται με καμία από τις φωνές που του παρουσιάζουν. Ξαφνικά, πίσω από την κλειστή πόρτα μιας αίθουσας ακούγεται η Χαρίκλεια να τραγουδά. Ο Gailhard παίρνει τον Duvernoy παράμερα και του φωνάζει: «Βρε ανόητε, ενώ ξέρεις ότι ψάχνουμε απελπισμένα μία Ιουλιέττα, γιατί μου κρύβεις αυτήν την πανέμορφη φωνή;» «Η κυρία θα ντεμπουτάρει σύντομα στην Opéra Comique» απαντά ο καθηγητής. «Βλακείες! Είναι αυτή φωνή για την Opéra Comique;» αντιτίθεται έξω φρενών ο Gailhard.

Την επόμενη ημέρα η Χαρίκλεια Χαρικλέους δίνει ακρόαση ενώπιον του Charles François Gounod. Ο μαέστρος, στα 70 του χρόνια, ξεσπάει σε δάκρυα ακούγοντας τη φωνή της να ερμηνεύει τη μουσική του. Μολονότι η Χαρίκλεια δεν διαθέτει καθόλου σκηνική πείρα, προσλαμβάνεται αμέσως.[23] Μόλις αρχίζουν, όμως, οι πρώτες δοκιμές, οι ζηλόφθονες συνάδελφοί της συνωμοτούν εναντίον της και, την τελευταία στιγμή, η διεύθυνση της Όπερας των Παρισίων αποφασίζει να αναθέσει στη διάσημη, αλλά προχωρημένης πλέον ηλι-

θεωρούν ότι στο γεγονός αυτό οφείλετο η άφταστη τεχνική της Darclée. Εκείνη ήταν που έφερε τη Χαρίκλεια σε επαφή με τον συνθέτη Γεώργιο Καββαδία.

[18] «Ἑλληνὶς καλλιτέχνις», ό. π., σ. 3.

[19] Γεννήθηκε στο Παρίσι στις 7 Ιουλίου 1886 και πέθανε στο Βουκουρέστι στις 2 Απριλίου 1969. Περισσότερα για τον Ίωνα Χαρτουλάρη-Νταρκλέ στο άρθρο του George Sbîrcea: «Ion Hartulari-Darclée. Evorici», *Tibune* 14, nr. 1, 1970, p. 5, καθώς και στο βιβλίο των Petre Brâncuşi / Nicolae Călinoiu: *Muzica în România socialistă*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, Bucharest 1978.

[20] Βλ. το σχετικό λήμμα στο Theodore Baker / Nicolas Slonimsky: *Biographical dictionary of musicians*, Fifth Edition, G. Schirmer, New York 1958, σ. 463.

[21] Για τον καθηγητή μονωδίας Edmond Duvernoy (1844-1926), κοντά στον οποίον μαθήτευσαν πολυάριθμοι διακεκριμένοι λυρικοί καλλιτέχνες της εποχής βλ. ενδεικτικά: Camille Saint-Saëns / Gabriel Fauré / Jean-Michael Nectoux: *The correspondence of Camille Saint-Saëns and Gabriel Fauré. Sixty years of friendship*, Ashgate, Aldershot 2003, σ. 77.

[22] Βλ. το σχετικό λήμμα του Harold Rosenthal / R. στο Stanley Sadie (ed.), ό. π., vol. 2, σ. 325.

[23] «Ἐπιστολαὶ ἐκ Πετρουπόλεως. Ἡ Ἑλληνὶς ἀοιδὸς Δαρκλέ. Ἡ Ἀδελίνα Πάττη τοῦ μέλλοντος», ό. π., σ. 1-2: «[…] ἡ νεαρὰ Ἑλληνίς, ἐφελκύσασα ἐπ' αὐτῆς τὴν προσοχὴν τῶν μεγάλων της Γαλλίας μουσουργῶν καὶ μελοποιῶν, καὶ ἰδίως τοῦ Γκουνώ, ἔγεινε (πράγμα πρωτοφανὲς μέχρι τοῦδε)

κίας Adelina Patti τον ρόλο της Ιουλιέττας. Ωστόσο, στις 14 Δεκεμβρίου 1888 η Χαρίκλεια, «cette jeune chanteuse roumaine»[24] κάνει το ντεμπούτο της ως Hariclée Darclée[25] –είναι ενδιαφέρον το ότι κρατάει το πατρικό της Χαρικλή > D΄Harclée– ως Μαργαρίτα στον *Faust* του Gounod.[26] Και, ειρωνικό, πλην αληθινό, λίγες μέρες αργότερα, στις 4 Ιανουαρίου 1889, η διεύθυνση της ζητά εσπευσμένα να αντικαταστήσει την ξεπεσμένη Patti ως Ιουλιέττα.[27] Η γερασμένη εμφάνιση του πρώην ειδώλου είχε βρει σκληρότατη υποδοχή από τους παριζιάνους κριτικούς.[28]

«Τὴν ἡμέραν τοῦ πρώτου βήματός της εἰς τὸν θεατρικὸν ἀγώνα, ἡ νεαρὰ Ἑλληνίς, ἀναλαβοῦσα τὸ βαρὺ ἔργον νὰ τραγωδήσῃ τὸ δραματικὸν μέρος τῆς Ἰουλιέττας, ὅπερ τὴν παραμονὴν ἀκόμη εἶχε τραγωδήσει ἡ Πάττη, ἐξήγειρε τὸν θαυμασμὸν τοῦ ὑπερπλήθοντος θεάτρου εἰς βαθμὸν ἀπερίγραπτον. Τὴν ἐπαύριον πάσαι αἱ παρισιναὶ ἐφημερίδες ἐγκωμιάζουσαι ἄνευ ἐξαιρέσεως τὸ σπάνιον talent τῆς κυρίας Darclée, προήγειλαν συγχρόνως αὐτῇ μέλλον λαμπρότατον. [... Τρανοτάτη απόδειξις το] ἄρθρον τοῦ ἐνταῦθα ἀνταποκριτοῦ τοῦ *Φιγαρῶ* πρὸς τὸ φύλλον του: "Τὶς δὲν γνωρίζει (γράφει ο ανταποκριτής του Παρισινού φύλλου) ἐν Παρισίοις τὴν νέαν καὶ ὡραίαν ταύτην καλλιτέχνιδα, περὶ τῆς ὁποίας τόσος μέγας εἶχε γείνει λόγος [...] ὅτε διαδεχθεῖσα τὴν Ἀδελίναν Πάττη, ἀνέλαβε τὸ δι' αὐτὴν τὴν ἀρχάριον, ἥτις ἐπρόκειτο διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν ζωὴν της ν' ἀναβῇ ἐπὶ σκηνῆς, καταπληκτικὸν βάρος νὰ τραγωδήσῃ εὐθὺς μετὰ τὴν Πάττη, τὴν Ἰουλιέτταν τοῦ Γκουνῶ καὶ τὶς ἠδύνατο ποτὲ νὰ λησμονήσῃ πόσον θαυμασίως ἐπέτυχε! Τὴν τόσον προφανῆ καὶ τόσον ἐπάξιον ἐπιτυχίαν συνεμερίσθησαν ὁμοφώνως οὐ μόνον οἱ Παρισινοί, ἀλλὰ καὶ ἅπασα ἀνεξαιρέτως ἡ γαλλικὴ δημοσιογραφία"». [29]

ΠΕΤΡΟΥΠΟΛΗ

Την επόμενη χρονιά, το καλοκαίρι του 1889 η Darclée καταγοητεύει «διὰ τῆς μαγευτικῆς φωνῆς της τοὺς ἀπαθεῖς κατοίκους τῆς ψυχρᾶς Πετρουπόλεως, οἵτινες δὲν ἐνθουσιάζονται εὐκόλως». [30] Οι ανταποκριτές των παρισινών εφημερίδων καμαρώ-

ἀμέσως δεκτὴ εἰς τὸ Grand Opéra τῶν Παρισίων».

[24] Τα αποσπάσματα της ενότητας από τις γαλλικές εφημερίδες *Observateur Français*, *Gironde*, *Cocarde*, *La Rue*, *La Justice*, *Télegraphe*, *Le temps*, όπως παρατίθενται στο βιβλίο των G. Sbîrcea / I. Hartulari, ό. π., σ. 91.

[25] Σκόρπιες και ανεπιβεβαίωτες φήμες θέλουν «νονό» τον Camille Saint-Saëns.

[26] Για την παράσταση αυτή βλ. Edmond Stoullig / Édouard Noël: *Les annales du théâtre et de la musique*, P. Ollendorff, Paris 1889, σ. 24. Περισσότερα για το ρεπερτόριο της Όπερας των Παρισίων στις μελέτες: Spire Pitou: *The Paris Opera. An encyclopedia of operas, ballets, composers and performances, growth and grandeur, 1815-1914*, 2 τόμοι, Greenwood press, Westport CT 1990, Stéphane Wolff: *L'opéra au Palais Garnier (1875-1962). Les œuvres, les interprètes*, Slatkine, Paris / Genève 1983 και Charles Dupêchez: *Histoire de l'Opéra de Paris. Un siècle au Palais Garnier 1875-1980*, Perrin, Paris 1984. Ο τελευταίος δεν αναφέρει καμία από τις δύο παραστάσεις με πρωταγωνίστρια τη Darclée στην Όπερα των Παρισίων στο οικείο χρονολόγιο (σ. 336).

[27] Βλ. Edmond Stoullig / Édouard Noël: *Les annales du théâtre et de la musique*, P. Ollendorff, Paris 1890, σ. 2.

[28] Οι G. Sbîrcea και I. Hartulari παραθέτουν με κακεντρέχεια τις αρνητικές για την Patti κριτικές των γαλλικών εφημερίδων της εποχής, ανάμεσα στις οποίες και αυτήν που παρατηρεί: «Πάει η φωνή, πάει κι η παρουσία. Μια ρυτιδιασμένη εικόνα... Το μόνο που απομένει από την άλλοτε μεγάλη ντίβα είναι τα διαμάντια που κρύβουν τις ρυτίδες στο λαιμό της, με το χειρότερο επαρχιακό γούστο», (ό. π., σ. 89-97).

[29] «Ἐπιστολαὶ ἐκ Πετρουπόλεως...», ό. π., σ. 1-2.

νουν για τη θριαμβευτική επιτυχία της νέας πρωταγωνίστριας, όπως φανερώνουν και τα δημοσιεύματα στον *Φιγαρώ*: «[...] Άφοῦ τυγχάνει τοιούτων προηγουμένων, οἱ Παρισινοὶ δὲν θὰ ἀπορήσωσι βεβαίως ὅταν μάθωσιν ὅτι καὶ ἡ ἐν Πετρουπόλει ἐπιτυχία τῆς κυρίας Darclée, προσκτησάσης ἀμέσως τὴν εὔνοιαν τοῦ κοινοῦ, ἦτο πληρεστάτη καὶ ὅτι ἡ γενομένη αὐτῇ ὑποδοχὴ εἶχε χαρακτῆρα θερμότατον. Οὐδέποτε καὶ ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλη καταλληλοτέρα περιστάσει ἠδύνατο τὶς ν' ἀνακράξῃ ὡς ὁ Μέγας Καίσαρ veni, vidi, vici».[31]

Αλλά και «αί ρωσσικαὶ ἐφημερίδες, καὶ ἰδίως ἡ *Νόβοε Βρέμυα*, τὸ σπουδαιότερον φύλλον τῆς Ρωσσίας, ἐπιβεβαιοῦσι τὸ σπάνιον talent τῆς κυρίας Darclée, ἐπαινοῦσι τὰ μέγιστα καὶ μεθ' ὁμοφροσύνης ἀξιονομάστου τὴν μεγάλην ταύτην καλλιτέχνιδα, ἥτις ἐν διαστήματι ὀλίγων μόνον μηνῶν κατώρθωσε νὰ ἔχῃ φήμην εὐρωπαϊκήν, ἐξυμνοῦσι παμψηφεὶ τὴν λαμπρὰν καὶ θαυμάσιον εὐφωνίαν, τὸν μεταλλικὸν ἦχον τῆς ὡραίας ταύτης φωνῆς, ἐχούσης ἀσύγκριτον ζωηρότητα, τὴν καθαρὰν προφορὰν καὶ τοὺς ὡραίους τρόπους της, τοὺς προδίδοντας τὴν μεγάλην κυρίαν, ἣν καλύπτει τὸ ψευδώνυμον καὶ προαγγέλουσι αὐτῇ μέλλον ἐκ τῶν σπανιωτέρων καὶ λαμπροτέρων ἐν τοῖς χρονικοῖς τῶν θεάτρων».[32]

Έχει έρθει η ώρα που η μικρή Ελληνίδα από τη Ρουμανία, που ονειρευόταν μια μέρα να μοιάσει στην Patti, κατακτά την Ευρώπη. Θέατρα και καλλιτεχνικοί πράκτορες τη διεκδικούν και την αγκαζάρουν και τελικά την κλείνει το θέατρο της Νίκαιας για το επόμενο έτος. Πόσο, όμως, η δόξα και η επιτυχία έχουν αλλάξει τη Χαρίκλεια Χαρικλέους; «Εἶχον τὴν εὐχαρίστησιν», γράφει Έλληνας δημοσιογράφος, «νὰ ἴδω ἐκ τοῦ πλησίον τὴν κ. Darclée, νέαν, ὡραιοτάτην καὶ συγκινητικῶς μετριόφρονα ἀναλόγως τῆς μεγάλης αὐτῆς ἀξίας. Οἱ θρίαμβοι καὶ αἱ ἐπιτυχίαι οὐδόλως τὴν ἐπηρεάζουσι, τουναντίον δὲ ἐνθαρρύνουσιν αὐτὴ εἰς εὐσυνείδητον ἐξάσκησιν τοῦ καθήκοντός της. Ἡ κυρία Darclée, ἥτις ἀνήκει, ὡς ἀνέφερον ἤδη, ἀπὸ ἐννέα μόλις μηνῶν εἰς ὃ ἀφιερώθη στάδιον, εἶνε ἀναμφισβητήτως ἔκτακτον καὶ ἀσύνηθες φαινόμενον τοῦ αἰῶνος».

Την περίοδο αυτή πυκνώνουν οι αναφορές στον ελληνικό τύπο περί Darclée, και μάλιστα δημοσιεύεται και το πρώτο της εξώφυλλο. Οι κρίσεις για το ταλέντο και τις επιτυχίες της κάνουν τους προγόνους μας εθνικώς υπερήφανους: «Ἡ Ἑλληνὶς καλλιτέχνις [...] συνδυάζει κάλλος ἀρχαίου ἑλληνικοῦ ἀγάλματος μετὰ φωνῆς ἐξόχου. Κυρίως ἔχει δύναμιν καὶ μελωδίαν πολλὴν, μόνον δ' εἰς τοὺς λαρυγγισμοὺς (trilles) καθυστερεῖ κατά τι, ἀλλὰ τοῦτο εἶνε ἀποκύημα τοῦ χρόνου μᾶλλον ἢ δῶρον φυσικόν, καὶ ἡ κυρία Δαρκλὲ θὰ καταστῇ βεβαίως καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ἐφάμιλλός της Ἀδελίνας Πάττη μὲ τὸν καιρόν, ἂν σκεφθῇ τὶς ὅτι μόλις πρὸ 9 μηνῶν ἀνῆλθε τὴν σκηνήν. [...] Ἡ φήμη τῆς δεσποινίδος Χαρικλέους –διατὶ νὰ μὴ δίδωμεν εἰς αὐτὴν τὸ οἰκογενειακὸν καὶ ἑλληνικὸν ὄνομά της;– θὰ καθιερωθῇ βεβαίως καὶ ἐντὸς μικροῦ ἡ δόξα τοῦ ἀνατέλλοντος ἀστέρος αὐτῆς θὰ ἀμαυρώσῃ τὴν αἴγλην τῶν πρὸς τὴν δύσιν αὐτῶν κλινόντων ἀστέρων τῆς Πάττη καὶ τῆς Νίλσων[33]. Ὅπως δ' ἐπὶ τόσα ἔτη εἴχομεν τὴν "θείαν ἀοιδὸν τῆς Ἰταλίας"

[30] Ό. π. Στην Πετρούπολη η Darclée εμφανίζεται στο θέατρο Μαρίνσκι το πρώτο εξάμηνο του 1889 πρωταγωνιστώντας στις όπερες Gounod: *Faust*, Thomas: *Mignon*, Verdi: *Ernani*, Meyerbeer: *Les Huguenots*.

[31] Ό. π.

[32] Ό. π.

καὶ τὴν "ἀηδόνα τοῦ Βορρᾶ", τώρα θὰ ἔχωμεν τὴν "θείαν ἀοιδὸν τῆς Ἑλλάδος" καὶ τὴν "ἀηδόνα τῆς Μεσημβρίας"».[34]

Οι συμπατριώτες της από την Ελλάδα, πασχίζουν να την πείσουν να εμφανιστεί στο νεόδμητο Δημοτικό Θέατρο Αθηνών «ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν γάμων[35] τοῦ Διαδόχου».[36] Εκείνη τους διαβεβαιώνει «ὅτι ὑπερμέτρως θὰ ἐχαίρετο μεταβαίνουσα εἰς Ἑλλάδα, ἂν κατὰ κακὴν σύμπτωσιν μὴ ἠναγκάζετο κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν νὰ παρευρεθῇ εἰς Νίκαιαν». Ματαίως παρακαλούν «τὸν διευθυντὴν τοῦ ἐν Νικαίᾳ Δημοτικοῦ Θεάτρου ὅπως, χάρις εἰς τὴν ἔκτακτον τῶν γάμων περίστασιν, δοθῇ εἰς τὴν κυρίαν Δαρκλὲ ἄδεια ἀπουσίας ὀλίγων ἡμερῶν». Οι Γάλλοι δεν θέλουν να στερηθούν τη νέα τους σταρ ούτε για μία μέρα.[37]

Η Χαρίκλεια Νταρκλέ στα πρώτα της θεατρικά βήματα – 1890.

ΝΙΚΑΙΑ

Στη Νίκαια της Γαλλίας λοιπόν, «ὅπου κατὰ τὸν χειμῶνα συνέρχεται τὸ ἄνθος τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀριστοκρατίας τοῦ γένους καὶ τοῦ πλούτου, μέγα καλλιτεχνικὸν γεγονὸς ἀποτελεῖ ἡ παράστασις ἑνὸς ρωσσικοῦ μελοδράματος».[38] «[... Πρόκειται για το] γνωστὸν ἔργον τοῦ Ρώσσου μελοποιοῦ Γλύγκα, [...] *Ἡ ζωή μου διὰ τὸν τσάρον*. [...] Μεγάλαι ἑτοιμασίαι ἔγειναν διὰ τὴν οἱονεὶ πανηγυρικωτέραν παράστασιν τοῦ μελο-

[33] Ο αρθρογράφος αναφέρεται στην ξακουστή σουηδέζα σοπράνο Christine Nilsson (1843-1921), για την οποία έχουν γραφεί πολλές μονογραφίες και μελέτες, βλ. σχετικό λήμμα της Elisabeth Forbes στο Sadie Stanley (ed.), ό. π., vol. 3, σ. 606-607 και Herman Klein: «The second Swedish nightingale», ό. π., σ. 66-79.

[34] «Ἡ Ἑλληνὶς ἀοιδὸς Δαρκλέ», *Ἐφημερίς*, 20-9-1889, σ. 3. Τελικά η Darclée κατέκτησε τον τίτλο της «Αηδόνος των Καρπαθίων», βλ. το 6ο κεφάλαιο στο βιβλίο *Darclée* των George Sbîrcea / Ion Hartulari-Darclée: «Die Nachtigall der Karpaten».

[35] Πρόκειται για τον γάμο του διαδόχου του ελληνικού θρόνου Κωνσταντίνου Α΄ με τη Γερμανίδα πριγκίπισσα Σοφία Χόεντσολερν. Περισσότερα για το θέμα, βλ. Αύρα Ξεπαπαδάκου: «Συναυλίες, θέατρο και μελόδραμα κατά τους εορτασμούς των γάμων του Κωνσταντίνου Α΄», *Παρνασσός*, τόμ. ΜΓ (2001), σ. 375-402.

[36] Φαίνεται ότι οι προσπάθειες συντονίζονται από τον εξάδελφο της Χαρικλείου, Ιωάννη Γεωργαντόπουλο, βλ. «Ἐπιστολαὶ ἐκ Πετρουπόλεως. Ἡ Ἑλληνὶς ἀοιδὸς Δαρκλέ. Ἡ Ἀδελίνα Πάττη τοῦ μέλλοντος», ό. π., σ. 1-2 και «Ἡ Ἑλληνὶς ἀοιδὸς Δαρκλέ», ό. π., σ. 3.

[37] «Ἐπιστολαὶ ἐκ Πετρουπόλεως...», ό. π., σ. 1-2: «Εἶμαι βέβαιος ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι θὰ ὑποδεχθῶσι θριαμβευτικῶς τὴν ἐπὶ τοῦ καλλιτεχνικοῦ ὁρίζοντος τόσον λαμπρῶς ἐπιτελέσασαν Ἑλληνίδα ἀοιδόν, σπείροντες εἰς τὸν ἔνδοξον καὶ ἀνθοστεφῆ δρόμον της ὀλίγα κλωνία χλωρᾶς ἀττικῆς δάφνης, πενιχρὰ μὲν σχετικῶς πρὸς τὰς τιμὰς καὶ τὰ δῶρα, τὰ ἐπιδαψιλευόμενα εἰς αὐτὴν ἐν ταῖς ξέναις πρωτευούσαις, ἀλλὰ προσφιλῆ –ἐστὲ βέβαιοι– καὶ πολύτιμα εἰς τὴν ἑλληνικὴν καρδίαν τῆς ἐξόχου ἀοιδοῦ» και «Ἡ Ἑλληνὶς ἀοιδὸς Δαρκλέ», ό. π., σ. 3: «Ἡ κυρία Δαρκλὲ θὰ κατήρχετο εἰς Ἀθήνας χάριν τῶν ἑορτῶν καὶ θὰ εἴχατε τὴν ἄρρητον ἡδονὴν νὰ ἴδετε καὶ ἀκούσετε καὶ θαυμάσετε αὐτὴν ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ ἀθηναϊκοῦ θεάτρου, ἂν μὴ εἶχεν ἤδη ὑπογράψη τὸ μετὰ τοῦ θεάτρου τῆς Νικαίας engagement αὐτῆς, ἤτο δὲ ἀδύνατον νὰ τύχῃ ἔστω καὶ ὀλιγοημέρου ἀδείας».

[38] «Ἡ Ἑλληνὶς ἀοιδὸς Δαρκλέ», ό. π., σ. 3.

δράματος. Ὁ διευθυντὴς τοῦ θεάτρου τῆς Νικαίας προσέλαβεν εἰδικῶς διὰ τὴν παράστασιν τὸν ὀνομαστὸν ὀξύφωνον Διγκολῶ, ὅστις θὰ ὑποκριθῇ πρόσωπον γηραιοῦ χωρικοῦ. Κόρη χωρικοῦ εἶνε ἡ Βάνια, καὶ τούτης τὸ πρόσωπον ἀνέλαβεν ἡ Δαρκλέ, ἡ περίβλεπτος Ἑλληνὶς καλλιτέχνις [...]».[39] Ο δημοσιογράφος προφανώς δεν γνωρίζει ότι Βάνιας είναι το όνομα του θετού γιου του ρώσου χωρικού και όχι της κόρης του, τουτέστιν η Darclée πρόκειται να ερμηνεύσει τον ρόλο ενός νεαρού αγοριού γραμμένο για κοντράλτο.

Το γεγονός λοιπόν είναι τόσο καλλιτεχνικό, όσο και κοσμικό σε ευρωπαϊκό επίπεδο. «Τὸ μελόδραμα πρώτην φορὰν ψάλλεται ἐν τῇ Γαλλίᾳ καὶ διὰ τοῦτον ἦσαν ἕτοιμοι νὰ παραστῶσι τὴν πρώτην ἑσπέραν ἐν τῷ θεάτρῳ πάντες οἱ ἔξοχοι τεχνοκρίται τοῦ γαλλικοῦ τύπου, ἡ κυρία Ἀδάμ, ὁ Σαρσαί, ὁ Ἰούλιος Λεμαίτρ, ὁ Λαπελετλέ, ὁ Μιρβῶ, ὁ Βλαβὲ καὶ ἄλλοι. Ἀνέλαβε δὲ πάντας αὐτοὺς νὰ ὑποδεχθῇ καὶ ξεναγήσῃ ἀνὰ τὴν Νίκαιαν ὁ βαθύπλουτος Βισχοφσάμ. Νέοι θρίαμβοι τῆς Δαρκλέ, κρινομένης καὶ καθιερουμένης ὑπὸ τῶν ἀριστείων τῆς συγχρόνου κριτικῆς».[40]

Και οι αριστείς της συγχρόνου κριτικής αποφαίνονται θετικά. «Ἐν τῇ θεατρικῇ αὐτοῦ ἐπιφυλλίδι ὁ διάσημος κριτικὸς τοῦ *Χρόνου* Σαρσαί [...] γράφει περὶ τῆς πρωταγωνιστούσης ἐν αὐτῷ Ἑλληνίδος ἀοιδοῦ Δαρκλέ: "Τὸν νεαρὸν Βάνιαν ὑπεκρίνετο ἡ εὔμορφος κυρία Δαρκλέ, τὴν ὁποία ἠκούσαμεν τελευταίως ἐν Παρισίοις ὡς Μαργαρίταν εἰς τὸν *Φάουστ* καὶ ὡς Ἰουλιέτταν εἰς τὸν *Ρωμαῖον*. Ἡ κυρία Δαρκλὲ ἔχει λαμπρὰν φωνὴν ὑψιφώνου. Τὸ μέρος τοῦ Βάνια εἶνε μέρος μεσοφώνου. Ἡ ἀοιδὸς ἀνέπτυξεν ἐν αὐτῷ ὅλην τὴν εὐκαμψίαν τῆς φωνῆς της, ἥτις ἔχει βαθείας θαυμασίας νότας. Ἀλλὰ δὲν ἔψαλεν μόνον· καὶ ὑπεκρίθη παθητικώτατα μίαν ἐκ τῶν ὡραιωτέρων σκηνὴν τοῦ ἔργου, τὴν σκηνὴν καθ' ἣν ὁ Βάνιας ἀναγγέλλει εἰς τὸν κύριόν του, τὸν Ρωμανώφ, ὅτι μέλλει ν' ἀπαχθῇ ὑπὸ τῶν Πολωνῶν". Ἡ κρίσις εἶνε τόσο μᾶλλον κολακευτική, καθὼς εἶνε πασίγνωστον ὅτι ὁ Σαρσαὶ δὲν κομπλιμεντάρει ποτὲ κανένα, ἡ εἰλικρίνειά του δ' ἐνίοτε φθάνει μέχρι σκαιότητος».[41]

Ακολουθεί ο *Φάουστ* του Gounod στο Δημοτικό Θέατρο της Νίκαιας και η Darclée δρέπει δάφνες ερμηνεύοντας τον ρόλο της Μαργαρίτας. «Ὁ *Φάρος* γράφει περὶ τῆς δεσποινίδος Δαρκλὲ ἐν τῷ *Φάουστ*: "Ἡ Δεσποινὶς Δαρκλὲ ψάλλει μετ' ἀρρήτου καὶ γλυκυτάτης χάριτος τὸν μελαγχολικὸν ρόλον τῆς Μαργαρίτας. Ἑρμηνεύει θαυμασίως τὴν ποίησιν καὶ τὴν τέχνην αὐτοῦ. Εἶνε ὁ τύπος ὃν ὠνειροπόλησεν ὁ Γκαῖτε, ἡ ἀοιδὸς ἣν ὠνειροπόλησεν ὁ Γκουνώ. Ὅ,τι καὶ ἂν κάμῃ θέλγει. [...] Συνθέτει, ἐνσαρκώνει τὸ πρόσωπον [της Μαργαρίτας] καὶ δὲν εἰξεύρω πράγματι ποῖον πρέπει νὰ θαυμάσω περισσότερον, τὸν ποιητήν, ὅστις ἔπλασεν αὐτὸ ἢ τὴν καλλιτέχνιδα, ἥτις τὸ ἀποδίδει τόσον

[39] «Ὅπου ἀναφαίνεται ἡ Δαρκλὲ ὡς Βάνια», *Ἐφημερίς*, 23-1-1890, σ. 2.

[40] Ὅ. π.

[41] «Ὁ Σαρσαὶ περὶ τῆς Δαρκλέ», *Ἐφημερίς*, 28-1-1890, σ. 2. Ο περίφημος συγγραφέας, δημοσιογράφος και «δικτάτωρ-κριτικός» Francisque Sarcey (1827-1899), ο επονομαζόμενος «θείος» (l'Oncle), υπήρξε εμβληματική μορφή της παρισινής θεατρικής ζωής του fin de siècle. Το όνομα, αλλά και οι άτεγκτες απόψεις του, συνδέθηκαν με τη στήλη θεατρικής κριτικής στη γαλλική εφημερίδα *Le Temps*, βλ. Chantal Meyer-Plantureux (επιμ.): *Un siècle de critique dramatique. De Francisque Sarcey à Bertrand Poirot-Delpech*, Éditions Complexe, Paris 2003.

καλῶς. Τὸ ἆσμα ἀποτελεῖται ἐκ τέχνης καὶ γνώσεως, ἐξ ἁβροτάτου θελγήτρου καὶ λεπτότητος. [...] Ἡ ὡραία Μαργαρίτα μ' ἐμάγευσεν".[42]

Ὁ *Μικρὸς Νικαεὺς* περὶ τοῦ αὐτοῦ μελοδράματος γράφει: "Πολλοί ἀοιδοὶ διῆλθον διὰ τοῦ πρώτου ἡμῶν θεάτρου, ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι καμία δὲν συνήντα ὅσον ἡ δεσποινὶς Δαρκλὲ τὰ ἀπαιτούμενα εἰς τὴν ἡρωΐδα τοῦ Γκουνῶ πρόσωπα. Ἡ προλαβοῦσαν αὐτὴν ἐξαίρετος φήμη δὲν ἦτο οὐδόλως ὑπερβολική." Ὁ *Κομψὸς Κόσμος* προσθέτει: "Ἡ δεσποινὶς Δαρκλὲ εἶνε ἡ ἰδεώδης Μαργαρίτα. Εὔμορφος, ἁπλὴ ἐν τῇ ἠθοποιΐᾳ, ἔχει φωνὴν ἀνθηρὰν καὶ διαυγῆ, ἥτις δύναται νὰ ἀνέλθη μέχρι τῶν ὑψηλοτέρων σημείων τῆς μελωδίας. Μετὰ τὸ ἆσμα τῶν κοσμημάτων κατέκτησε τὸ θέατρον· μετὰ τὴν τελικὴν τριωδίαν τὸ ἐνεθουσίασεν. Ἄνθη καὶ χειροκροτήματα ἐπιδιαψιλεύθησαν εἰς αὐτὴν ἀφθόνως." Ἄλλη ἐφημερὶς λέγει: "Ἡ δεσποινὶς Δαρκλὲ ἔχει μεγάλην ἀξίαν, ἄξιος δὲ συγχαρητηρίων εἶνε ὁ διευθυντής, διότι προσέλαβεν τοιαύτην ἀοιδόν".[43]

Ἀνάλογος πρὸς τὸν ἐν τῷ *Φάουστ* θρίαμβον τῆς δεσποινίδος Δαρκλὲ ὑπῆρξεν ὁ ἐν τῷ *Γουλιέλμῳ Τέλλῳ*, τὸν ρόλον τοῦ ὁποίου μετὰ θαυμασμοῦ ἀναγράφουσιν τὰ φύλλα τῆς Νικαίας, ὃν ἐξέμαθεν ἡ ἀοιδὸς ἐντὸς πέντε μόνον ἡμερῶν.[44] Ὁ *Φάρος* ἀνακηρύσσει πάλιν αὐτὴν ὡς "καλλιτέχνιδα ἔξοχον", τὴν γνώμην του δὲ κυροῦσι καὶ τὰ ἄλλα φύλλα».[45]

ΙΤΑΛΙΑ

Ὁποιους ὁμως θριάμβους κι αν γεύεται στις γαλλικές σκηνές η Darclée, γνωρίζει ότι για να καθιερωθεί ως απόλυτη ντίβα της όπερας χρειάζεται να κυριαρχήσει στις σκηνές της Ιταλίας. Η επόμενη δεκαετία 1891-1900 θα την αναδείξει σε πρωταγωνίστρια πρώτης γραμμής στο θέατρο La Scala του Μιλάνου.[46] Επειδή παρεκκλίνω από το θέμα μου, καθώς είχα την

[42] «Χαρικλέους – Δαρκλέ», *Ἐφημερίς*, 20-12-1889, σ. 2. Από την ίδια κριτική: «Ἅμα εἰσελθοῦσα κατέκτησε τὰς συμπαθείας τῶν θεατῶν. Ἔψαλε μετὰ γλυκυτάτης μελωδίας τὸ ἁπλοῦν ἆσμα: "Je ne suis demoiselle ni belle", ἂν καὶ ἐψεύδετο φανερῶς, διότι, μὴ τῆς κακοφανῆ, ἡ ἔξοχος καλλονή της πολὺ ὀλίγον συμβιβάζεται μὲ μετριοφροσύνην τὴν ὁποίαν τὸ libretto ὑπερβάλλει. Τὸ ἆσμα τοῦ βασιλέως τῆς Θούλης, τὸ ὁποῖον ἔψαλεν ὡς γόησσα, δὲν ἐβράδυνε νὰ κυρώσῃ τὴν πρώτην ἀγαθὴν ἐντύπωσιν. Μετὰ τὸ ἆσμα τῶν κοσμημάτων πᾶς δισταγμὸς ἐξέλιπεν· ἡ ἐπιτυχία της καθιερώθη καὶ ἕκαστος τῶν ἀκροατῶν μετεβλήθη εἰς θαυμαστήν. Εἰς τὴν μεγάλην ἐρωτικὴ σκηνὴν παρέσχεν ἐν ἐντελείᾳ τὸ μέτρον τῆς ἀξίας της καὶ τὸ τελικὸν ἆσμα "Anges purs, anges radieux" τὸ ὁποῖον ἔψαλεν μὲ ὅλην τὴν φωνὴν καὶ μὲ ὅλην τὴν καρδίαν της, ἔληξεν ἐν θυέλλῃ χειροκροτημάτων καὶ ἐπευφημιῶν».

[43] Ὅ. π., σ. 2.

[44] Η Darclée πρωταγωνιστεί ως Ματθίλδη στην –αυθεντική– γαλλική εκδοχή της όπερας του Rossini.

[45] «Χαρικλέους – Δαρκλέ», ό. π., σ. 2. Στη Νίκαια επίσης την ίδια περίοδο η Darclée ερμηνεύει τους πρωταγωνιστικούς ρόλους στις όπερες Auber: *La muette de Portici*, Meyerbeer: *Les Huguenots*.

[46] Περισσότερα για τις παραστάσεις στο μιλανέζικο θέατρο La Scala βλ. Sergio Segalini: *La Scala*, Sand, Paris 1989 και Carlo Gatti: *Il teatro alla Scala. Cronologia delle origini al 1963*, Ricordi, Milano 1964. Εκτός από το περίφημο αυτό θέατρο, η Hariclea Darclée πραγματοποιεί θριαμβευτικές εμφανίσεις και στις υπόλοιπες λαμπρές σκηνές της Ιταλίας όπως: Teatro Costanzi, Ρώμη (1892, 1894, 1898, 1900, 1903, 1904, 1911, βλ. Vittorio Frajese: «Cronologia completa degli spettacoli 1880-1960», *Dal Costanzi all' Opera. Cronache, recensioni e documenti in 4 volumi*. Τόμ. 4. Edizioni Capitolium, Roma 1978, όπου και λεπτομερής χρονολογικός πίνακας παραστάσεων και Stefania Severi: *I teatri di Roma*, Newton Compton Editori, 1989), Teatro San Carlo, Νάπολη (1892, 1893, 1906, βλ. Car-

πρόθεση να επικεντρωθώ στην σχεδόν άγνωστη πρώτη φάση της καριέρας της Darclée στη Γαλλία, θα παρουσιάσω εν συντομία τους σημαντικότερους σταθμούς της περιόδου αυτής. Παρ' όλα αυτά πρόκειται για τα πιο ακμαία χρόνια της.

Με την ανατολή λοιπόν της νέας δεκαετίας ανακοινώνεται ότι «εἰς τὴν ἐφετεινὴν περίοδον τοῦ θεάτρου τῆς "Σκάλας" ἐν Μιλάνῳ πρωταγωνιστεῖ ἑλληνὶς ἀοιδός, ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Δαρκλὲ τὸ γένος Χαρέκλη, ἀνήκουσα εἰς μίαν τῶν καλλιτέρων οἰκογενειῶν τῆς Ρουμανίας καὶ ἑλληνικωτάτη τὴν καταγωγήν [...]».[47] Τον ίδιο περίπου καιρό η δεύτερή της πατρίδα, η Ρουμανία, διεκδικεί και τελικά κερδίζει τη Darclée, που, από τη στιγμή εκείνη πολιτογραφείται στη συνείδηση του κοινού ως η πρώτη ρουμάνα λυρική καλλιτέχνις που διαπρέπει στην ευρωπαϊκή όπερα. Η βασίλισσα της Ρουμανίας την καλεί σε ακρόαση και την τιμά για τη δράση της.[48] Σιγά-σιγά το επώνυμο Χαρικλέους αρχίζει να ξεχνιέται, ενώ επικρατεί το όνομα του –πρώην– συζύγου της, Χαρτουλάρη.

Εν τω μεταξύ στο θέατρο La Scala του Μιλάνου, μέσα στο 1891 η Ερικλέα Νταρκλέ (Ericlea Darclée) πραγματοποιεί αλλεπάλληλες επιτυχείς εμφανίσεις.[49] Ερμηνεύει –και δεν τραγουδάει απλώς– τους πρωταγωνιστικούς ρόλους στον *Cid* του Massenet,[50] την *Cavalleria Rusticana* του Mascagni[51] και τον *Κόνδορα* του Antonio Carlos Gómes.[52] Βρισκόμαστε στα

lo Marinelli Roscioni: *Il teatro di San Carlo. La cronologia 1737-1987*, Guida, Napoli 1987: περιέχει αναλυτική παρασταστιογραφία), Teatro di via Della Pergola και Teatro Politeama, Φλωρεντία (1891, 1892, 1911, 1918, βλ. Paolo Lucchesini: *I teatri di Firenze. Origini, spettacoli, aneddoti e curiosita dei teatri, esistensi o scomparsi che dall' epoca romana fino ad oggi hanno animato la vitta della citta*, Newton Compton, Roma 1991 και Piero Roselli / Giuseppina Carla Romby / Osanna Fantozzi Micali: *I teatri di Firenze,* Bonechi, Firenze 1978), Teatro Carlo Felice, και Politeama Regina Marguerita, Γένοβα (1892, 1902, 1905 βλ. Edilio Frassoni: *Due secoli di lirica a Genova,* 2 τόμοι, Cassa di Rispramio di Genove e Imperie, Genova 1980, καθώς και Gino Tanasini / Roberto Iovino / Beana Mattion: *I palcoscenici della lirica. Cronologia dal Falcone al nuovo Carlo Felice (1645-1992)*, SAGEP, Genova 1993), Teatro La Fenice, Βενετία (1905, βλ. Michele Girardi / Franco Rossi: *Il teatro La Fenice. Chronologia degli spettacoli, 1792-1936*, Albrizzi editore, Marsilio Venezia 1989), Teatro Reinach και Teatro Regio, Πάρμα (1905, Gaspare Nello Vetro: *Teatro Reinach 1871-1944. Gli spettacoli musicali: opere, concerti, operette,* Comune di Parma, Archivo Storico Teatro Regio, Parma 1995), Teatro Regio, Τουρίνο (1900, βλ. Valeria Gualerzi / Giorgio Gualerzi / Giorgio Rampone: *Momenti di gloria. Il Teatro Regio di Torino 1740-1936*, Piazza D., Torino 1990), Teatro Comunale, Μπολόνια (1901, βλ. Lamberto Trezzini: *Due secoli di vita musicale del Teatro Comunale di Bologna*, Nuova Alfa Editoriale, 1987 και Roberto Verti: *Il Teatro Comunale di Bolognia*, Electra, Milano 1998).

[47] *Νέα Ἐφημερίς*, 28-12-1890, σ. 6.

[48] *Ἐφημερίς*, 25-4-1891, σ. 3: «Ἡ διάσημος Ἑλληνὶς ἀοιδὸς Χαρίκλεια Χαρτουλάρη, ἡ ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Δαρκλέ, ἔτυχεν ἀκροάσεως παρὰ τῇ βασιλίσσῃ τῆς Ρουμανίας».

[49] Ολοκληρώνοντας τις εμφανίσεις της στη Νίκαια, η Darclée παίρνει την τολμηρή απόφαση να μετακομίσει στο Μιλάνο και να επιδιώξει να εμφανιστεί στη Scala. Εκεί, στις αρχές του 1890, η τύχη της χαμογελά για δεύτερη φορά. Γνωρίζεται με τον μπόεμ συνθέτη των *Παλιάτσων* Ruggiero Leoncavallo, ο οποίος (την ερωτεύεται και) αναλαμβάνει να την προετοιμάσει για το ιταλικό της ντεμπούτο. Οι G. Sbîrcea και I. Hartulari-Darclée (ό. π.) αφηγούνται πολύ γλαφυρά το επεισόδιο και μάλιστα δημοσιεύουν και ένα ποίημα που έγραψε για τη Χαρίκλεια ο Leoncavallo στα γαλλικά (σσ. 111-114 & 284-285). Για τις πρώτες εμφανίσεις της Darclée στην Ιταλία βλ. την αφιερωμένη σε εκείνην παρουσίαση «M.ma Di Hartoulary Darclée» του περιοδικού *Il Teatro Illustrato*, αρ. 121, (Ιαν. 1891), σ. 1-2.

[50] Πρεμιέρα στις 26-12-1890. Πρόκειται ουσιαστικά για το ντεμπούτο της Darclée ως Chimène, στο θέατρο La Scala.

[51] Η Darclée πρωταγωνιστεί στον ρόλο της Santuzza το επόμενο έτος (1891) στην *Cavalleria Rusticana*. Αναφορές στις παραστάσεις των έργων του Mascagni στο βιβλίο του Roger Flury: *Pietro Mascagni. A Bio-Bibliography*, Greenwood Press, Westport, Conn., 2001.

[52] Εμφανίζεται ως Odaléa στην πρώτη ιταλική παρά-

χρόνια που ο βερισμός εξαπλώνεται στην οπερατική παραγωγή εντός και εκτός των συνόρων της Ιταλίας. Ήδη η Darclée έχει αναμετρηθεί με βεριστικές όπερες, όπως η *Καβαλερία* και ο *Κόνδωρ*, και έχει ολοσχερώς ξεπεράσει το στυλ belcanto, τονίζοντας, όχι μόνο τις φωνητικές, αλλά και τις υποκριτικές της ικανότητες. Τώρα έρχεται η ώρα να γίνει η πρώτη που θα ερμηνεύσει τους πρωταγωνιστικούς ρόλους νέων βεριστικών έργων. Γίνεται λοιπόν η πρώτη Wally στην παγκόσμια πρώτη της ομώνυμης όπερας του Alfredo Catalani υπό τη διεύθυνση του Arturo Toscanini.[53] Είναι ένας «σκληρός» ρόλος που απαιτεί μία αυταρχική, θαρραλέα, παθιασμένη ηρωίδα, με σταθερή και ισχυρή φωνή. Η Darclée τον ερμηνεύει ιδανικά και ο συνθέτης, γοητευμένος, της αφιερώνει το έργο του.

Η Χαρίκλεια Νταρκλέ στο απόγειο των επιτυχιών της – 1900.

Γίνεται επίσης η πρώτη Λουίζα στην όπερα του Pietro Mascagni *I Rantzau*[54], η πρώτη Ηρώ στην όπερα-ορατόριο του Luigi Mancinelli *Ero e Leandro*[55], η πρώτη Ίρις στην ομώνυμη όπερα του Mascagni[56], ένα πανέμορφο έργο που διαδραματίζεται στην Ιαπωνία και αδίκως έχει λησμονηθεί από το τρέχον οπερατικό ρεπερτόριο.

Αποκορύφωμα στις πρωτιές αυτές είναι η στιγμή που ο Giacomo Puccini επιλέγει την Hariclea Darclée να είναι η πρώτη Tosca στην παγκόσμια πρώτη της δημοφιλέστερης όπερας όλων των εποχών, στις 14 Ιανουαρίου του 1900 στο θέατρο Costanzi της Ρώμης και λίγες μέρες αργότερα στη Scala του Μιλάνου.[57] Με την εμφάνισή της αυτή, η Darclée καθίσταται ένα από τα μεγαλύτερα είδωλα της εποχής της και όλη η Ευρώπη κυριολεκτικά παραμιλάει γι' αυτήν.[58] Κάποιοι λένε ότι είναι ερωμένη του Puccini και ότι ο μαέστρος έγραψε

σταση του *Κόνδορα* στις 21-2-1891. Στις βιογραφίες για τον Κάρλος Γκόμεζ δεν είναι σπάνιες οι αναφορές στην πιθανολογούμενη ερωτική σχέση ανάμεσα στον βραζιλιάνο συνθέτη και τη Darclée.

[53] Πρεμιέρα στις 20-1-1892, θέατρο La Scala, Μιλάνο.

[54] Παγκόσμια πρώτη της όπερας στις 10-11-1892 στη Φλωρεντία, Teatro di via della Pergola. Ακολουθεί η δεύτερη στις 26-11-1892 στο θέατρο Costanzi της Ρώμης, βλ. την κριτική της παράστασης από τον A. Galli: «I Rantzau», *Il Teatro Illustrato*, (Νοέμ. 1892), σσ. 166-167 & 170, όπως και την ανώνυμη κριτική «Pietro Mascagni's "I Rantzau"», *The Musical Times*, (1 Δεκ. 1892), σσ. 723-724. Μία ακόμη κριτική που εντοπίστηκε δεν είναι ιδιαίτερα ευνοϊκή: «Ως προς την παράσταση δεν έχουμε να πούμε και τα καλύτερα. Η κυρία Darclée (Luisa) και ο κύριος De Lucia (Giorgio) δεν είναι αντάξιοι του ενθουσιασμού με τον οποίον το κοινό της Φλωρεντίας τιμά τις εμφανίσεις τους. Ο ρόλος της σοπράνο είναι πολύ ψηλός και πολύ βαρύς για την κυρία [...]». Για την κριτική αυτή δεν διαθέτουμε άλλα στοιχεία, παρά μόνο ότι χρονολογείται στα τέλη του 1892 και ότι γράφτηκε μετά την πρεμιέρα της Φλωρεντίας. Περιέχει λεπτομερή ανάλυση του έργου του Mascagni και της ίδιας της πρώτης παράστασης, γεγονός που ενισχύει την πιθανότητα να είναι αυθεντική. Βρέθηκε σε ηλεκτρονική μορφή στο διαδίκτυο, στη διεύθυνση: http://www.mascagni.org/articles/unknown-1892-rantzau.

[55] Πρεμιέρα στις 30-11-1897, Θέατρο Real, Μαδρίτη, βλ. «Mancinelli's "Ero e Leandro" in Madrid», *The Musical Times*, (1 Ιαν. 1898), σ. 33, όπου παρατίθενται κριτικές και ανταποκρίσεις από ισπανικές εφημερίδες της εποχής. Την ίδια χρονιά η Darclée παίρνει διαζύγιο από τον Γεώργιο Χαρτουλάρη.

[56] Παγκόσμια πρώτη της όπερας στις 22-11-1898, Θέατρο Costanzi, Ρώμη.

[57] Πρεμιέρα στη Scala του Μιλάνου στις 20-2-1900.

[58] Για την πρεμιέρα της *Tosca* βλ. Carner Mosco: *Giacomo Puccini. Tosca*, Cambridge Opera Handbooks, Cambridge University Press, 1985, σσ. 64 κ. εξ.

ειδικά γι' αυτήν τον αισθησιακό ρόλο της Floria Tosca. Σκάνδαλο προκαλεί η φήμη ότι ταυτόχρονα με τον Puccini, η Χαρίκλεια διατηρούσε ερωτική σχέση και με τον πρώτο βαρύτονο Scarpia, Eugenio Giraldoni.[59] Άλλοι πάλι ισχυρίζονται ότι η ίδια έπεισε τον Puccini να προσθέσει στην όπερα μία άρια, το «Vissi d' arte», για να έχει την ευκαιρία να μείνει επιτέλους μόνη της στη σκηνή και να μονοπωλήσει τον θαυμασμό του κοινού. Αλήθεια ή ψέμα, γεγονός είναι ότι η Darclée καταφέρνει να υποκλίνεται μπροστά της σύσσωμο το ευρωπαϊκό κοινό. Οι κριτικοί μένουν άφωνοι από θαυμασμό μπροστά στον ιδανικό αυτό συνδυασμό μουσικής, υποκριτικής και φυσικής ποιότητας: «Θέτομεν εντός δοχείου τη φωνητική δύναμη της Rosa Ponselle[60], το υποκριτικό ταλέντο της Claudia Muzio[61], και την ευαισθησία της Luisa Tetrazzini[62], αναδεύομεν καλώς, ιδού η Darclée».[63]

ΥΠΟΛΟΙΠΗ ΣΤΑΔΙΟΔΡΟΜΙΑ

Ανάμεσα στις θρυλικές παραστάσεις της δεκαετίας του 1890 η Darclée προλαβαίνει να εμφανίζεται και στις σκηνές θεάτρων εκτός Ιταλίας, όπως της Λισσαβόνας[64], της Μαδρίτης[65],

[59] Το θέμα της σχέσης της Darclée με τον Giraldoni, αλλά και γενικότερα η αντιμετώπισή της από τον σκανδαλοθηρικό τύπο της εποχής αναπτύσσεται στις σελίδες 191-201 του George Sbîrcea / Ion Hartulari-Darclée: *Darclée*, ό. π. Για τον γοητευτικό βαρύτονο Eugenio Giraldoni (1871-1924), βλ. σχετικό λήμμα του J. B. Steane στο Stanley Sadie (ed), ό. π., vol. 2, σσ. 430-431.

[60] (1897-1981) Αμερικανίδα σοπράνο, βλ. James A. Drake: *Rosa Ponselle a centenary biography*, Amadeus Press, Portland, OR, 1997 και Mary Jane Phillips-Matz: *Rosa Ponselle. American diva*, Northeastern University Press, Boston 1997.

[61] (1889-1936) Ιταλίδα σοπράνο, βλ. Harold Melzar Barnes: *Claudia Muzio. A Biographical Sketch and Discography* H. Barnes, Austin, Tex., 1947, καθώς και το σχετικό λήμμα του Desmond Shawe-Taylot στο Stanley Sadie (ed.), ό. π., vol. 3, σ. 538.

[62] (1871-1940) Ιταλίδα σοπράνο, βλ. την αυτοβιογραφία της Luisa Tetrazzini: *My life of song. With photogravure frontispiece and eight half-tone plates*, Cassel, London 1921 και Charles Neilson Gattey: *Luisa Tetrazzini. The Florentine nightingale*, Amadeus Press, Portland 1995.

[63] Η κριτική προέρχεται από το άρθρο του Peter Jacobi: «Revealing the colorful history of Tosca», *Herald Times*, Bloomington, Indiana, 25-7-2004 και φυσικά είναι μεταγενέστερη της πρεμιέρας της *Tosca*.

[64] Η Λισσαβόνα, όπως και η Μαδρίτη και η Βαρκελώνη, αποτελούσαν τους πρώτους σταθμούς των περιοδειών προς τη Λατινική Αμερική. Ειδικότερα με αυτό το θέμα ασχολείται ο John Rosselli στο άρθρο του «The opera business and the Italian immigrant community in Latin America, 1820-1930. The example of Buenos Aires», *Past and Present*, nr. 127, (May 1990), σσ. 155-182. Συγκεκριμένα η Darclée φαίνεται να εμφανίστηκε στο Θέατρο San Carlos της Λισσαβόνας κατά τα έτη 1893, 1896, 1901 και 1908. Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. Mario Moreau: *O Teatro de S. Carlos. Dois seculos de historia*. Vol II, Hugin Editores, Lisboa 1999. Επίσης έπαιξε σε μία από τις τελευταίες παραστάσεις της καριέρας της στο θέατρο Colyseu της Λισσαβόνας το 1914.

[65] Αντίστοιχα οι πληροφορίες θέλουν τη Darclée να εμφανίζεται στο Teatro Real της Μαδρίτης κατά τα έτη 1893, 1896, 1897, 1898, 1901 και 1908, βλ. Antonio Velasco Zazo: *Historia del Real*, V. Suárez, 1956, Mercedes Agulló y Cobo: *El teatro en Madrid (1853-1925)*, catálogo de la exposición, Museo Municipal. Ayuntamiento de Madrid, Madrid 1983, Jacinto Torres: «La prensa musical española e nel siglo XIX», *Periodica Musica*, RIMP, The University of Marykabd at College Park, VIII, 1990, p. 1-12 και του ίδιου: *Teatro Real. Historia viva (1878-1901), de Francisco González Maestre*, Edición y estudio histórico, Mundimúsica, Madrid 1991.

της Βαρκελώνης[66], του Βουκουρεστίου[67] και του Μόντε Κάρλο[68]. Προς τα τέλη της περιόδου αυτής αρχίζει να πραγματοποιεί εμφανίσεις σε θέατρα της Νότιας Αμερικής, τακτική που θα κορυφωθεί κατά την πρώτη δεκαετία του 20ου αιώνα. Τότε η Darclée επιχειρεί μακροχρόνιες κερδοφόρες περιοδείες στη μεσημβρινή ήπειρο και γνωρίζει και πάλι μεγάλους θριάμβους στην Αργεντινή[69], την Ουρουγουάη[70], τη Χιλή[71] και τη Βραζιλία[72]. Αλησμόνητες έχουν μείνει οι εμφανίσεις της στο Σαντιάγκο της Χιλής, όπου έφτασε να τραγουδάει τρεις φορές την ημέρα σε δύο συνεχόμενες ημέρες.[73]

Επισκέπτεται την Ελλάδα μέσα στα ατελείωτα ταξίδια της; Μάλλον όχι. Ένα δημοσίευμα του 1906 μιλάει για την επικείμενη έλευση της Darclée επ' ευκαιρία της διοργάνωσης των μεσο-ολυμπιακών αγώνων στην Αθήνα, η οποία, όμως, δεν φαίνεται να πραγματοποιείται.[74] «Η διάσημος Ελληνὶς ἀοιδὸς κ. Χαρίκλεια Χαρικλέους, ἡ γνωστὴ ὑπὸ τὸ ψευδώνυ-

[66] Τα έτη 1894, 1895 1901, 1905, και 1906 η Darclée δίνει παραστάσεις στο Gran Teatre del Liceu της Βαρκελώνης, βλ. Roger Alier: *Historia del gran teatro del Liceo*, La Vanguardia, Barcelona 1983 και το 1913 στο θεωρούμενο δημοκρατικότερο Teatro Tivoli.

[67] Η Darclée, θέλοντας να τιμήσει την πατρίδα της, επανέρχεται τακτικά στο Εθνικό Θέατρο (Teatrul Național) του Βουκουρεστίου με εκλεκτούς συμπρωταγωνιστές. Βέβαιο είναι ότι πρωταγωνιστεί σε παραστάσεις τις χρονιές 1892, 1897, 1902, 1903, 1904, 1906 και 1910. Για τη δράση της Darclée στο Βουκουρέστι βλ. και Isidor Weinberg: *Momente si figuri din trecutul muzicii românesti*, Muzicala, Bucuresti 1967.

[68] Οι πληροφορίες μαρτυρούν παραστάσεις στην Όπερα του Μόντε Κάρλο το 1897 και το 1903, βλ. Thomas J. Walsh: *Monte Carlo Opera*, 1879-1909, Macmillan, Dublin 1975. Στο ίδιο βιβλίο ο συγγραφέας αναφέρεται στις σκληρές διαπραγματεύσεις της Χαρίκλειας με τη διεύθυνση της Όπερας του Μόντε Κάρλο για την αμοιβή της.

[69] Εμφανίστηκε στο περίφημο Teatro Colón (παλαιό και νέο) του Buenos Aires τα έτη 1896, 1901, 1902, 1903, 1906, 1909 και 1912. Περισσότερα για τη θεατρική ζωή στην Αργεντινή: Enzo Ferro Valenti: *Les voces. Teatro Colón 1908-1982*, Ediciones de Arte Gaglainone, Buenos Aires 1983, Roberto Caamaño / Alberto Grimberg (eds.): *La historia del Teatro Colón (1908-1968)*, Cinatea, Buenos Aires 1969 και A. Taullaurd: *Historia de nuestros viejos teatros*, Imprenta López, Buenos Aires 1932, καθώς και στο άρθρο του J. Rosselli, ό. π., σσ. 155-182. Επίσης πρωταγωνίστησε ως Tosca στο θέατρο La Comedia της πόλης Ροζάριο της Αργεντινής το 1906.

[70] Εμφανίστηκε στο Teatro Solís του Montevideo το 1896, το 1902, το 1903 και το 1906. Η Susana Saldago: *Breve historia de la musica culta en el Uruguay*, Aemus, Montevideo 1971 και κυρίως στο βιβλίο της: *The teatro Solis. 150 years of opera, concert and ballet in Montevideo*, Wesleyan University Press, Middletown CT 2003 περιγράφει παραστατικά τον ενθουσιασμό που προκάλεσε η Darclée με τις εμφανίσεις της, τόσο ως Μιμί και Αΐντα, όσο ως Μανόν και Τόσκα. Μάλιστα η συγγραφέας στη σ. 81 παραθέτει αναλυτικά τα πανάκριβα δώρα που έλαβε σε μία ευεργετική της βραδιά.

[71] Για τις παραστάσεις στο Δημοτικό Θέατρο του Σαντιάγκο της Χιλής το 1908 βλ. Miguel Patron Marchand: *100 grandes cantantes del pasado*, Editorial Andres Bello, Santiago de Chile 1990 και Mario Cánepa Guzmán: *La ópera en Chile (1839-1930)*, Editorial del Pacifico, Santiago 1976.

[72] Η Darclée επισκέφθηκε τη Βραζιλία στην περιοδεία της του 1896 και του 1902-1903, δίνοντας παραστάσεις στο Δημοτικό Θέατρο του Ρίο ντε Τζανέιρο και στο θέατρο Politeama του Σάο Πάολο, βλ. Antonio Barreto do Amaral: *História dos velhos teatros de São Paolo*, Imprensa Oficial do Estado Sp, São Paolo 1979, Edgard de Brito Chaves JR.: *Memórias e glórias de um teatro. Sessenta anos de história do Teatro Municipal do Rio de Janeiro*, Companhia Editôria Americana, Rio de Janeiro 1971 και Luiz Heitor Corrêa de Azevedo: *150 anos de música no Brasil. 1800-1950*, J. Olympio, Rio de Janeiro 1956.

[73] John Rosselli: *Singers of Italian Opera. The history of a profession*, Cambridge University Press, 1992, σ. 172.

[74] Για τους μεσο-Ολυμπιακούς Αγώνες του 1906 βλ. Γιάννης Μουρατίδης: «Οι σύγχρονοι Ολυμπιακοί Αγώνες», *Επτά Ημέρες: 100 χρόνια Ολυμπιακοί Αγώνες, Η Καθημερινή*, 31-3-1996, σ. 29-31.

μον Δαρκλαὶ μεταβαίνει λίαν προσεχῶς εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἡ κ. Δαρκλαὶ εἶχεν ἐκφράσει πρὸ πολλοῦ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἴδῃ τὰς Ἀθήνας ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ τὴν ἴδωσι καὶ πρὸ πάντων νὰ τὴν ἀκούσωσιν αἱ Ἀθῆναι. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι εὔκολον διὰ καλλιτέχνιδα τῆς περιωπῆς τῆς κ. Δαρκλαί, τὴν ὁποίαν αἱ ὑποχρεώσεις της ἀπεμάκρυναν διαρκῶς ἀπὸ τὸ ἰοστεφὲς ἄστυ. Ἀλλὰ τώρα φαίνεται ὅτι αἱ δυσκολίαι ἐξωμαλύνθησαν [...]».[75]

Αυτή τη δεκαετία, αλλά και την επόμενη, η Darclée συνεχίζει να είναι ακμαία και στρέφεται κυρίως προς το γερμανικό ρεπερτόριο, πρωταγωνιστώντας σε όπερες του Wagner[76] και του Richard Strauss[77]. Να επισημανθεί εδώ ότι, το ρεπερτόριο της Darclée χαρακτηρίζεται από σπάνια ποικιλία, καθώς περιλαμβάνει ρόλους που κινούνται από σοπράνο κολορατούρα, όπως η Gilda στον *Rigoletto* και η Zerlina στον *Don Giovanni*, σε βαγκνερική σοπράνο. Και όχι μόνο. Αναφέρθηκε πιο πριν η ερμηνεία της σε ρόλο μεσοφώνου στην Πετρούπολη. Με ρόλο μεσοφώνου ολοκληρώνει και τη σταδιοδρομία της. Έτσι, το 1918, λέει αντίο στη σκηνή ερμηνεύοντας την Κάρμεν στο θέατρο La Pergola της Φλωρεντίας. Έπειτα αποσύρεται.

Στη συνέχεια τα ίχνη της είναι δυσδιάκριτα. Γνωρίζουμε ότι θεμελίωσε την όπερα του Βουκουρεστίου το 1921.[78] Μία άλλη πληροφορία αναφέρει ότι αν και πάμπλουτη, σκόρπισε δεξιά και αριστερά την τεράστια περιουσία της, με αποτέλεσμα να καταλήξει τρόφιμος στο «Σπίτι του Βέρντι» στο Μιλάνο, στο ίδρυμα, δηλαδή για τους απόρους λυρικούς καλλιτέχνες. Πέθανε στο Βουκουρέστι στις 12 (ή 10;) Ιανουαρίου του 1939.[79]

Τι έχει μείνει σήμερα από την Darclée, πέρα από τις ωραίες φωτογραφίες και τις σκόρπιες πληροφορίες για τη ζωή της; Μνημεία της φωνής της δεν καταλείπονται, με την εξαίρεση ενός ρουμάνικου τραγουδιού διάρκειας λίγων λεπτών. Το όνομα του συνθέτη είναι Tiberiu Brediceanu[80] και το τραγούδι επιγράφεται «Vai Mindruto Dragi Ne-Aven». Η Darclée το ηχογράφησε το 1928, σε ηλικία 68 ετών.[81] Φαίνεται ότι η Darclée ηχογράφησε

[75] *Φιλιππούπολις*, 24-1-1906, σ. 2. Το άρθρο αναφέρει και ότι «κάποιος σύνδεσμος γίνεται μὲ τὸν ἑλληνικὸν μελοδραματικὸν θίασον [εννοεί το Ελληνικό Μελόδραμα του Λαυράγκα]. Τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι βέβαιον ἀκόμη καὶ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὶς περιστάσεις. Γίνεται ὅμως καὶ ἄλλη σκέψις, νὰ συνδυασθῇ δηλαδὴ ἡ κάθοδος τῆς κ. Δαρκλαὶ μετὰ τῆς καθόδου τοῦ κ. Σαμάρα καὶ τῆς μεταβάσεως τοῦ κ. Νικολάου κατὰ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς Ἀγῶνας».

[76] Η Darclée ερμηνεύει τον ρόλο της Ελίζαμπεθ στην πρώτη παρουσίαση του *Tannhäuser* στην Ιταλία (1891, Μιλάνο, θέατρο La Scala), έναν ρόλο τον οποίο επαναλαμβάνει και αργότερα (1909, Μπουένος Άιρες και 1914, Λισσαβόνα). Επίσης έχει πρωταγωνιστήσει ως Εύα στους *Αρχιτραγουδιστές της Νυρεμβέργης* (1903, στο Μπουένος Άιρες και το Μοντεβιδέο) και ως Έλσα στον *Lohengrin* (1896, στο Μοντεβιδέο).

[77] Έπαιξε τον ρόλο της Marshalline στην παράσταση του *Rosenkavalier* στο θέατρο Costanzi της Ρώμης τον Νοέμβριο του 1911.

[78] Η Όπερα της Ρουμανίας εγκαινιάστηκε στις 8-12-1921 με μία παράσταση του *Lohengrin* σε διεύθυνση George Enescu και σκηνοθεσία του Adalbert Markowski.

[79] Η Χαρίκλεια Νταρκλέ πέθανε στο Νοσοκομείο «Φιλανθρωπία» του Βουκουρεστίου από καρκίνο του ήπατος, βλ. G. Sbîrcea / I. Hartulari-Darclée: *Darclée*, ό .π., σ. 268-271.

[80] (1877-1968) Ρουμάνος συνθέτης και καλλιτεχνικός διευθυντής της Όπερας του Βουκουρεστίου. Έγραψε όπερες, χορούς και τραγούδια βασισμένος σε παραδοσιακές ρουμάνικες μελωδίες. Περισσότερα βλ. σχετικό λήμμα του Viorel Cosma, στο Stanley Sadie (ed): ό. π., vol. 1, σ. 592.

[81] Tiberiu Brediceanu: «Vai Mindruto Dragi Ne-Aven», ηχογραφημένο το 1928 από τον ψηφιακό δίσκο *Un Secolo di Voci al Teatro Carlo Felice di Genova* (Vol. 1), (Memories CD HR 4408/9).

μερικές άριες από την *Tosca*, την *Ίριδα*, και την *Traviata* στη μιλανέζικη δισκογραφική εταιρεία Fonotipia. Όμως, οι ηχογραφήσεις αυτές δεν έχουν προς το παρόν βρεθεί πουθενά και δεν αποκλείεται ποτέ να μην έγιναν, μολονότι αναγράφονται στον κατάλογο. Και σε άλλες περιπτώσεις ο κατάλογος της Fonotipia περιλαμβάνει περισσότερες ηχογραφήσεις από όσες τελικά πραγματοποιήθηκαν.[82]

Τι άλλο μαρτυρείται; Η –εξωραϊσμένη– βιογραφία της με τίτλο *Darclée*, γραμμένη στα ρουμάνικα από τον George Sbîrcea και τον γιο της, Ίωνα Χαρτουλάρη, η οποία περιέχει αρκετές πληροφορίες για τη ζωή και το έργο της.[83] Υπάρχει επίσης μία ρουμάνικη ταινία, πάλι με τίτλο *Darclée*, η οποία μάλιστα διαγωνίστηκε στο φεστιβάλ κινηματογράφου των Κανών το 1961. Τη σκηνοθέτησε ο Mihai Iacob και πρωταγωνίστησε στον ρόλο της Χαρίκλειας Darclée η ρουμάνα ηθοποιός Silvia Popovici.[84] Ένας σημαντικός θεσμός στον χώρο του λυρικού τραγουδιού είναι ο Διεθνής Διαγωνισμός Φωνητικής Τέχνης «Hariclea Darclée», τον οποίον διοργανώνει κάθε χρόνο το ρουμάνικο ίδρυμα Ινστιτούτο Hariclea Darclée.[85] Και επειδή το όνομα Darclée είναι brand name στη Ρουμανία, κυκλοφορούν στο εμπόριο ηδύποτα, σοκολατάκια και άλλα προϊόντα.

Η παρούσα μελέτη είναι μία πρώτη μόνο προσπάθεια να παρουσιαστεί στην Ελλάδα ένα θέμα άγνωστο, η καλλιτεχνική σταδιοδρομία της Χαρίκλειας Νταρκλέ και κυρίως των πρώτων σταδίων αυτής. Είθε η παρουσίαση αυτή να αποτελέσει την απαρχή μιας ευρύτερης έρευνας με αντικείμενο διττό: αφ' ενός το λυρικό θέατρο στον ελληνόφωνο χώρο και αφ' ετέρου τους Έλληνες λυρικούς καλλιτέχνες που διακρίθηκαν στο εξωτερικό. Πρόκειται για δύο από τα πιο συναρπαστικά κεφάλαια της ελληνικής μουσικής και θεατρικής ιστορίας, τα οποία η σύγχρονη έρευνα οφείλει να αποκαταστήσει το συντομότερο.

[82] Στους καταλόγους της Fonotipia αναφέρονται οι ακόλουθες ηχογραφήσεις της Darclée: *Tosca*: «Non la sospiri» [CR], *Tosca*: «Vissi d'arte» [CR], *Iris*: «S'era ammalata» [CR], *Iris*: «La Piovra» [CR], *Traviata*: «Ah fors'e lui», *Traviata*: «Sempre libera». Οι William Shaman / William J. Collins και Calvin M. Goodwin, στο *More EJS: Discography of the Edward J. Smith Recordings, "Unique Opera Records Corporation" (1972-1977), "A.N.N.A. Record Company" (1978-1982), "Special-Label" Issues (circa 1954-1981), and Addendum to "The Golden Age of Opera" Series,* Greenwood Press, Westport, Connecticut, London, 1999, σ. 371 μεταδίδουν μία φήμη που θέλει τη μοναδική σωζόμενη ηχογράφηση ενός παραδοσιακού ρουμάνικου τραγουδιού να αποδίδεται στην υποτιθέμενη κόρη της Darclée, η οποία ήταν τραγουδίστρια παραδοσιακής μουσικής. Δεν έχω βρει πουθενά αλλού αναφορά σε κάποια κόρη της Darclée και νομίζω ότι η υπόθεση αυτή είναι εντελώς ανυπόστατη.

[83] Εκδόθηκε από την Editura Muzicala a Uniunii Compozitorilor si Muzicologilor στο Βουκουρέστι το 1962. Βρίσκεται στην κατοχή μου μεταφρασμένο στα γερμανικά: Sbîrcea George / Hartulari-Darclée Ion: *Darclée*, Musikverlag des Komponistenverbandes der RVR, 1962.

[84] Στην ταινία η Darclée παρουσιάζεται ως η πρωταγωνίστρια σε έναν ρουμάνικο μελοδραματικό θίασο, η οποία αγωνίζεται να βρει τα μέσα και τα χρήματα για να επιβιώσει.

[85] Ο διαγωνισμός «Concursul International de Canto Hariclea Darlée», ένας από τους πιο διακεκριμένους θεσμούς του είδους διεθνώς, πραγματοποιείται στη Βράιλα κάθε δύο χρόνια. Ιδρύθηκε το 1997 με πρωτοβουλία της παγκοσμίου φήμης Ρουμάνας υψιφώνου Mariana Nicolesco.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ – ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Ο πίνακας παραστασιογραφίας που παρατίθεται έχει προκύψει από μία πρώτη –και σε καμία περίπτωση πλήρη– καταγραφή των έως τώρα δεδομένων που διαθέτουμε.

Τα κενά στον πίνακα υποδηλώνουν ότι τα σχετικά στοιχεία είναι προς το παρόν άγνωστα.

Έτος	Μήνας	Ημέρα	Θέατρο	Τόπος	Δημιουργός	Έργο
1888	12	14	Opéra Palais Garnier	Παρίσι	Gounod	*Faust*
1889	1	4	Opéra Palais Garnier	Παρίσι	Gounod	*Romeo et Juliette*
1889	1 έως 7		Θέατρο Μαρίνσκι	Πετρούπολη	Gounod	*Faust*
1889	1 έως 7		Θέατρο Μαρίνσκι	Πετρούπολη	Thomas	*Mignon*
1889	1 έως 7		Θέατρο Μαρίνσκι	Πετρούπολη	Verdi	*Ernani*
1889	1 έως 7		Θέατρο Μαρίνσκι	Πετρούπολη	Meyerbeer	*Les Huguenots*
1889	8 έως 11		Δημοτικό Θέατρο	Νίκαια	Glinka	*Μια ζωή για τον τσάρο*
1889	10 έως 12		Δημοτικό Θέατρο	Νίκαια	Rossini	*Guillaume Tell*
1889	10 έως 12		Δημοτικό Θέατρο	Νίκαια	Auber	*La muette de Portici*
1889	10 έως 12		Δημοτικό Θέατρο	Νίκαια	Meyerbeer	*Les Huguenots*
1890	1		Δημοτικό Θέατρο	Νίκαια	Gounod	*Faust*
1890	12	26	Teatro La Scala	Μιλάνο	Massenet	*Le Cid*
1891	2	21	Teatro La Scala	Μιλάνο	Gomes	*Condor*
1891	3 έως 12		Teatro La Scala	Μιλάνο	Mascagni	*Cavalleria Rusticana*
1891	11 ή 12		Teatro di via della Pergola	Φλωρεντία	Mascagni	*L'amico Fritz*
1891	12		Teatro La Scala	Μιλάνο	Wagner	*Tannhäuser*
1892	1	20	Teatro La Scala	Μιλάνο	Catalani	*La Wally*
1892	4		Teatrul Național	Βουκουρέστι	Gounod	*Faust*
1892	4		Teatrul Național	Βουκουρέστι	Verdi	*Rigoletto*
1892	4		Teatrul Național	Βουκουρέστι	Massenet	*Manon*
1892	4		Teatrul Național	Βουκουρέστι	Mascagni	*Cavalleria Rusticana*
1892	4	19	Teatro Costanzi	Ρώμη	Verdi	*Ottello*
1892	4	8	Teatro La Scala	Μιλάνο	Rossini	*Stabat Mater*
1892	5	17	Teatro Costanzi	Ρώμη	Verdi	*Simone Boccanegra*
1892	5 έως 7		Teatro La Scala	Μιλάνο	Verdi	*La Traviata*
1892	5 έως 7		Teatro La Scala	Μιλάνο	Meyerbeer	*Les Huguenots*
1892	8	23	Teatro Carlo Felice	Γένοβα	Catalani	*La Wally*
1892	8 έως 10		Teatro Carlo Felice	Γένοβα	Verdi	*Ottello*
1892	9	14	Teatro Carlo Felice	Γένοβα	Perosio	*Apoteosi di Colombo*
1892	11	10	Teatro di via della Pergola	Φλωρεντία	Mascagni	*I Rantzau*
1892	11	26	Teatro Costanzi	Ρώμη	Mascagni	*I Rantzau*
1892	12	17	Teatro San Carlo	Νάπολη	Mascagni	*L'amico Fritz*
1892	12	29	Teatro San Carlo	Νάπολη	Donizetti	*Maria di Rohan*
1893	2	11	Teatro San Carlo	Νάπολη	Donizetti	*Linda di Chamonix*
1893	2	20	Teatro San Carlo	Νάπολη	Ricci	*Crispino e la Comare*
1893	8 έως 12		Teatro Real	Μαδρίτη	Meyerbeer	*Les Huguenots*
1893	8 έως 12		Teatro San Carlos	Λισσαβόνα		
1894	11	27	Teatro Costanzi	Ρώμη	Valini	*Il votto*
1894	12		Gran Teatre del Liceu	Βαρκελώνη	Verdi	*La Traviata*
1895	1		Gran Teatre del Liceu	Βαρκελώνη	Puccini	*Manon Lescaut*
1896	1 έως 5		Teatro Real	Μαδρίτη	Verdi	*I Lombardi*
1896	1 έως 5		Teatro San Carlos	Λισσαβόνα		
1896	5 έως 10		Teatro Colón	Μπουένος Άιρες	Puccini	*La Boheme*
1896	5 έως 10		Teatro Colón	Μπουένος Άιρες	Meyerbeer	*Les Huguenots*
1896	8	1	Teatro Solís	Μοντεβιδέο	Puccini	*La Boheme*
1896	8		Teatro Solís	Μοντεβιδέο	Verdi	*Aida*
1896	8		Teatro Solís	Μοντεβιδέο	Wagner	*Lohengrin*
1896	8 έως 10		Teatro Municipal	Ρίο ντε Τζανέιρο		
1896			Brooklyn Academy of Music	Νέα Υόρκη		
1896				Μόσχα		
1897			Teatrul Național	Βουκουρέστι		
1897	3	30	Όπερα	Μόντε Κάρλο	De Lara	*Amy Robsart*
1897	11	30	Teatro Real	Μαδρίτη	Mancinelli	*Ero e Leandro*
1898			Teatro Real	Μαδρίτη		

Έτος	Μήνας	Ημέρα	Θέατρο	Τόπος	Δημιουργός	Έργο
1898				Μόσχα		
1898			Θέατρο Μαρίινσκι	Πετρούπολη		
1898			Δημοτικό Θέατρο	Οδησσός		
1898				Κωνσταντινούπολη		
1898	11	22	Teatro Costanzi	Ρώμη	Mascagni	*Iris*
1899	2	9	Teatro La Scala	Μιλάνο	Meyerbeer	*Les Huguenots*
1899			Teatro La Scala	Μιλάνο	Mascagni	*Iris*
1900	1	14	Teatro Costanzi	Ρώμη	Puccini	*Tosca*
1900	2	20	Teatro Regio	Τουρίνο	Puccini	*Tosca*
1900	3	17	Teatro La Scala	Μιλάνο	Puccini	*Tosca*
1901	3	7	Teatro Real	Μαδρίτη	Puccini	*Tosca*
1900	5		Gran Teatre del Liceu	Βαρκελώνη	Verdi	*Aida*
1901	1	30	Teatro San Carlos	Λισσαβόνα	Puccini	*Tosca*
1901	5	19	Teatro Colón	Μπουένος Άιρες	Puccini	*Tosca*
1901			Teatro Comunale	Μπολόνια		
1902	1	22	Politeama Regina Margherita	Γένοβα		
1902	2	12	Teatrul National	Βουκουρέστι	Puccini	*Tosca*
1902	6	14	Teatro Colón	Μπουένος Άιρες	Puccini	*Tosca*
1902	6		Teatro Colón	Μπουένος Άιρες	Leoncavallo	*Zazà*
1902	8	17	Teatro Solís	Μοντεβιδέο	Puccini	*Tosca*
1902	8	23	Teatro Solís	Μοντεβιδέο	Massenet	*Manon*
1902	8	24	Teatro Solís	Μοντεβιδέο	Verdi	*Il Trovatore*
1902	9	17	Teatro Municipal	Ρίο ντε Τζανέιρο	Puccini	*Tosca*
1902	10	8	Politeama	Σάο Πάολο	Puccini	*Tosca*
1903	2	9	Teatrul National	Βουκουρέστι	Puccini	*Tosca*
1903	3	28	Όπερα	Μόντε Κάρλο	Puccini	*Tosca*
1903	4	8	Teatro Costanzi	Ρώμη	Verdi	*Il Trovatore*
1903				Μόσχα		
1903			Θέατρο Μαρίινσκι	Πετρούπολη		
1903			Δημοτικό Θέατρο	Οδησσός		
1903				Βαρσοβία		
1903	5		Teatro Colón	Μπουένος Άιρες	Wagner	*Die Meistersinger von Nürnberg*
1903	5		Teatro Colón	Μπουένος Άιρες	Verdi	*Rigoletto*
1903	8		Teatro Solís	Μοντεβιδέο	Verdi	*Aida*
1903	8		Teatro Solís	Μοντεβιδέο	Wagner	*Die Meistersinger von Nürnberg*
1903	10	20	Teatro Municipal	Ρίο ντε Τζανέιρο	Puccini	*Tosca*
1904	1	1	Teatro Costanzi	Ρώμη	Verdi	*Un ballo in Maschera*
1904	2	24	Teatro Costanzi	Ρώμη	Puccini	*Tosca*
1904			Teatrul National	Βουκουρέστι	Catargi	*Enoch Arden*
1905	2	13	Gran Teatre del Liceu	Βαρκελώνη	Puccini	*Tosca*
1905	6	20	Politeama Regina Margherita	Γένοβα	Gounod	*Faust*
1905	12	26	Teatro La Fenice	Βενετία	Puccini	*Tosca*
1905			Teatro Reinach ή Teatro Regio	Πάρμα		
1906	1	19	Teatro San Carlo	Νάπολη	Verdi	*La Traviata*
1906	4	15	Gran Teatre del Liceu	Βαρκελώνη	Puccini	*Tosca*
1906	5	23	Teatro Colón	Μπουένος Άιρες	Puccini	*Tosca*
1906	8	5	Teatro Solís	Μοντεβιδέο	Puccini	*Tosca*
1906	8	28	Teatro La Comedia	Ροζάριο	Puccini	*Tosca*
1906			Teatrul National	Βουκουρέστι		
1908	2 έως 4		Teatro Real	Μαδρίτη		
1908	2 έως 4		Teatro San Carlos	Λισσαβόνα		
1908	5 έως 9		Δημοτικό Θέατρο	Σαντιάγκο, Χιλή	Meyerbeer	*Les Huguenots*
1908	5 έως 9		Δημοτικό Θέατρο	Σαντιάγκο, Χιλή	Puccini	*La Boheme*
1909	5	20	Teatro Colón	Μπουένος Άιρες	Wagner	*Tannhäuser*
1909	6	1	Teatro Colón	Μπουένος Άιρες	Puccini	*Tosca*
1909	7	6	Teatro Colón	Μπουένος Άιρες	Panizza	*Aurora*
1909	8	12	Teatro Colón	Μπουένος Άιρες	Pachierotti	*Eidelberga mia*
1909	8	17	Teatro Colón	Μπουένος Άιρες	Rubinstein	*Ο Δαίμων*
1909	6	28	Teatro Colón	Μπουένος Άιρες	Catalani	*La Wally*
1910	3 έως 6		Teatrul National	Βουκουρέστι	Mascagni	*L' amico Fritz*
1910	3 έως 6		Teatrul National	Βουκουρέστι	Giordano	*Andrea Chenier*
1910	3 έως 6		Teatrul National	Βουκουρέστι	Cilea	*Adriana Leouvreur*

Έτος	Μήνας	Ημέρα	Θέατρο	Τόπος	Δημιουργός	Έργο
1910				Μόσχα		
1911	4		Politeama	Φλωρεντία	Pacini	*Saffo*
1911	10	28	Teatro Costanzi	Ρώμη	Pacini	*Saffo*
1911	11	14	Teatro Costanzi	Ρώμη	Strauss	*Rosenkavalier*
1912	5 έως 9		Teatro Colón	Μπουένος Άιρες		
1913	9		Teatro Tivoli	Βαρκελώνη		
1914	5	23	Colyseu Dos Regreios	Λισσαβόνα	Wagner	*Tannhäuser*
1918			Teatro di via della Pergola	Φλωρεντία	Bizet	*Carmen*
					Boito	*Mefistofeles*
					Donizetti	*L' elisir d' amore*
					Franchetti	*Christoforo Colombo*
				Ρίο ντε Τζανέιρο	Gómes	*Guarany*
					Halévy	*La Juive*
					Leoncavallo	*I Pagliacci*
					Massenet	*Thais*
					Meyerbeer	*L'Africaine*
					Mozart	*Don Giovanni*
					Saint-Saëns	*Prosperina*
					Thomas	*Hamlet*